

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

8991

891-99

6-58

43

2003

891.99

Cont

E-58

43

ՀՌԻՓՄԻՄ

4

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՅՕՐԻՆԵԱՑ

ԷՄՍԱՆՈՒԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

1872

Ա Ն Ձ Ի Ն Ք

ՀՌԻՓՍԻՄԷ.
 ԳԱՑԻԱՆԷ.
 ՄԱՆԷ.
 ՆՈՒՆԷ.
 ՏՐԴԱՏ.
 ԽՈՍՐՈՎԻԳՈՒԽՏ.
 ԱՐՏԱԻԱԶԴ.
 ՕՏԱՅ.
 ԳԱԼԵՐԻՈՍ, դեսպան.
 ՆՈՒԻՐԱԿ.
 ԲԱԲԿԷՆ. } դանիսք.
 ԴԱՏԻԿ .. }
 ՊԱՐ ԿՈՒՍԱՆԱՅ.
 ԶՐԱԿԱՆՔ.

Կ. Պօլտոյ մէջ Թատերաբեմի վրայ՝ ներկայացը-
 նելու իրաւունքը՝ Յ. Վարդովեանի վարչութեան
 սեփականութիւն է :

Հ Ռ Ի Փ Ս Ի Մ Է

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Հ Ա Ն Գ Է Ս Ա.

Տեսարանն է ի Վաղարշապատ քաղաքի, ի նիստս բազա-
 տրացն Հայոց, յապարանսն՝ Ատեան արքունի :

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ՏՐԴԱՏ, ԱՐՏԱԻԱԶԴ, ՕՏԱՅ, ՆԱԽԱՐԱՐՔ,
 ԶՐԱԿԱՆՔ.

ՏՐԴԱՏ. Տասնըմէկ տարի է արեանց ու կոտորածոց
 մէջ, Պարթեական զարմին վրէժը կը լուծեմես. ժամ
 է արդ որ արիւնշաղախ սուսերս՝ հանգչի ի պատեան.
 Այս քանի՞ մէկ արդար վրէժխնդրութեան մը յա-
 գուրդ տալու համար՝ անպարտ արիւններ զոհ պիտի
 երթան. Միթէ ես մահառիթ գործի՞ մի եմ ամենա-
 կալ Աստուածոց ձեռքը՝ ահ ու սարսափ ազդելու
 տիեզերաց. Ո՛հ ո՛չ, գոհութիւն Ձեզ, ո՛ր Ոլիմպեան
 արիիբարեակ անմահ դիք, որ յաղթական դափնի-

ներով պտակեցիք իմ ճակատս . թո՛ղ տո՛ւք որ քիչ մ'ալ՝ անոնց շուքին ներքեւ՝ հանգչեցնեմ զայն . անցելոյն յիշատակը՝ ախորժ հովանի մը սփռէ հայրենական դահուս վրայ : — Դուք եւս , ո՛վ տանուտեարք եւ նախարարք Հայոց , իշխանք եւ զօրավարք , դուք որ անդատին առաջին հրաւէրքէն , չեղէք անլսող տիրահրաւէր ձայնիս , դուք որ անկէց ի վեր՝ անդադար տիգով , սլաքով սրբեցիք քրոնաթոր ճակատներնիդ , եւ աստեղագարդ խորանին տակ , նիզակներնուդ վրայ յեցեալ՝ գիշերներ անքուն հսկեցիք Հայ օգտի եւ փառաց համար , բաւական է ալ , քաջ նիզակակիցք իմ , եկէ՛ք քիչ մ'ալ միատեղ հանգչինք եւ հանգչեցնենք զերկիր : Սէրը ամուքէ պատերազմին դառնութիւնները եւ միանգամ ալ մեր սրահից կամարներէն կախուած նկատենք թշնամիներէ յափշտակեալ արիւնլուայ ասպարաց փառազարդ շողիւնը . անոնց վրայ նայելով՝ հարցնեն մեզի ու սովորին իրենց հայրերուն եւ ամուսնացը դիւցազնական քաջութիւնները եւ վարքը , կանայք մեր եւ որդիք . — Բայց նախ լսեմ Ձեր կարծիքն ալ , դուք որ խորհրդականք էք արքունիք :

ԱՐՏԱԻԱԶՌ . Արքայ քաջ , թագապսակ ստուերներ աչքիս առջեւը անցան գացին , իրենցմէ հազիւ հազ թագն ու գաւազան մնացին եւ այն աղօտած . ծիրանածին պայազատաց՝ դռուղութիւնը շատ անգամ մի միայն իրենց բաժինն էր եւ նախահարց փառքը՝ յաւերժական նախատիւք , Երանի՛ քեզ , Տրդատ արքայ , որ բաղդին ամենեւին պարտական չըլլալով՝ մանաւանդ թէ՛ անոր յանիրաւի ձեռքէդ յափշտակածը , քու արիութեամբդ նորէն կորզեցիր . վկայ է գերութենէ՛ ազատեալն Հայաստան : Բայց եւ այդ բաւա-

կան չէ՛ , արքայ , մեծագունից նախասահմանեալ ես դու , հայրենիք քենէ ուրիշ մեծ բարիքներ կըսպասեն եւ ոչ թէ՛ միայն պատերազմաց եւ յաղթութեանց շար մը : Մեծամեծք եւ թագաւորը ազգաց թէկախեւ մարդիկ առանձին՝ սակայն հազարաւոր բիրուց համարը՝ իրենցմէ պիտի պահանջուի :

ՏՐԿԱՏ Ի՛նչ ծանր ու անտանելի ճշմարտութիւն կարթնցնես մոքիս մէջ , ո՛ Արտաւազդ . պատերազմաց մէջ սնած ու մեծցած՝ կարծես քնարի ձայն կուգան ականջիս ժողովրդոցս հեծութեան ձայները , ո՛հ ո՛չ , բայց ի՛նչպէս սուրս քովէս անհամբեր չըմբմրուայ իր պատենին մէջ , երբ հօրս անողք ուրուականը՝ աչքիս առջեւ միշտ նշմարեմ՝ գերեզմանէն դուրս կարկառեալ՝ սպառնալից աչուրները ինձի դարձուցած , դո՛ւ գիտես , Օտայ , սենեկապանդ իմ , քանի քանի անգամ գիշերները անդուհական երազներով խռոված , սարսափած , քունէս վեր ցատքեր եմ եւ աղաղակներովս օղբ թնդացուցեր :

ՕՏԱՅ . Այո՛ , արքայ , բայց եթէ՛ բաւական չեղան այսքան տարիներէ ի վեր անդադար թափուած արեան հեղեղները , թո՛ղ Պարսից հողին ծխաշունչ աւերակաց վրայ յածիլ նախահարցդ մրմոհեալ սրամտութիւնը . մեծ էր , արքայ , քու հայրդ , նոյն իսկ իր անյազ վրէժխնդրութեան մէջ՝ որուն մինչեւ ինքնին զոհ եղաւ . դիւցազին չիրմին վրայ լացինք ամենքնիս ալ , բայց տեսանք նաեւ որ Աստուածոց ձեռքը ծանրացեր էին վրան : Ամեն բան չափով տուեր են մարդոյս անմահ դիք , նոյն իսկ կեանքը գլխովին՝ զանապառն եւ զանասահման մի միայն իրենց պահելով :

ՏՐԿԱՏ . Ապա ուրեմն յաճախենք իրենց պաշտա-

մունքը, որպէս զի անոնց աջը երկնքէն հովանի
 ըլլայ մեր գլխուն եւ բոլոր Հայոց աշխարհը աչ-
 քերնուն առջեւ ունենան միշտ եւ բիբերնուն
 պէս պահեն զայն : — Իսկ արդ զու, ծերունի զօ-
 րավարդ իմ Մանդակունիդ Արտաւազդ, որ Սասանե-
 եանց ահռելի կոտորածէն զիս փախցնելով ապրե-
 ցուցիր, զքեզ ամենայն Հայոց սպարապետութեան
 բարձր պաշտօնին մէջ կը հաստատեմ, զու առիւծա-
 բար հսկես մեր քաղցր հայրենեաց սահմաններուն
 վրայ՝ որուն եզերքը աւարառուք՝ արթուն կը սպա-
 սեն : — Եւ զու, Ամատունիդ Օտայ, որ Սասանե-
 եանն Արտաշրի ձեռքին տակ նուաճեալ նախարարաց
 մէջէն՝ մի միայն անընկճելի մնացիր եւ ապրեցուցիր
 զհամեստագեղ օրիորդն Հայոց՝ զիմն Սոսորվիդուխտ,
 զքեզ կը կեցունեմ ի հազարապետութեան ամենայն
 Հայոց : . . .

ԱՐՏԱԻԱԶԴ. Տէր իմ արքայ, իմ նշխարեալ կենացս
 մնացորդը զոհելու իմ արքայիս՝ երբէք ոչ զանգի-
 տեմ. կոյտ մը ոսկորներուս վրայ մահուան քօղը ար-
 դէն ինկած է. տարիներու սառնամած դէզերուն
 տակ ցամաքեալ արիւնս բռնկցնելու՝ բաւական է
 հայրենեաց սէրը ինձի . . . Գիշ ատենէն պիտի
 հանդիին իմ ոսկորներս ալ ազգատոհմիս հետ. թա-
 գաւորաց քնարանին ներքեւ՝ պիտի լինայ իմ անկեն-
 դան մարմինս. երանի՛ ինձի եւ զոհութիւն Աս-
 տուածոց որ երբ ալ ինձի պէտք չունին հայրենիք՝
 ան ստենը մահուան ոտնաձայնը կառնում ես :

ՕՏԱՅ. Եթէ լսեցնել հարկ էր, արքայ քաջ, մե-
 ծահոգի սրտի մը ձայնը, ահա բաւական խօսեցաւ
 պսակ փառաց քոց ծեր զօրավարն Արտաւազդ. իսկ
 եթէ աղնուական սկզբունքներ արդեամբք գործա-

դրելն է առաքինեաց բաժինը՝ բաց է առջեւնիս
 ապագային ընդարձակ ասպարէզը :

ՏՐԴԱՏ. Երանելի է արդարեւ իմ արքայութիւնս
 որ այսպիսի անսասան սիւներու վրայ յեցեալ կայ :

Տ Ե Ս Ի Լ Բ .

ՆՈՅՆՔ, ՆՈՒԻՐԱԿՆ ԱՐՔՈՒՆԻ

ՆՈՒԻՐԱԿՆ. Ա՛րքայ, Հոովմայեցւոց կայսեր դես-
 պանը, Գալերիոս իշխան՝ եկեր է խօսելու :

ՏՐԴԱՏ. Մտնէ. (Նուխրակը կեղեկ, դեսպանը կը
 մտնէ.)

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

ՏՐԴԱՏ, ԱՐՏԱԻԱԶԴ, ՕՏԱՅ, ԳԱԼԵՐԻՈՍ

ԳԱԼԵՐԻՈՍ. Դիտիղետիանոս կայսեր ողջոյնը կու-
 տամ Հայոց արքայիդ :

ՏՐԴԱՏ. Ողջամբ ըլլայ զալուստդ, իշխանդ Գալե-
 րիէ, խաղաղութեան հրեշտակ դու. զի՛նչ ողջոյն է
 կայսեր եւ ամենայն տանն. հաշտ են դրացի ազգերն
 հետերնին, չէ թէ նորոգ յարձակմունք՝ եւ կամ
 կասկածն յարձակման, կոչէ իր թագակից եղբայրը
 ձեռնտու լինել ինքեան, միանգամայն Հայոց ու Հո-
 ռոմոց աշխարհքը ալ աւելի սիրո՞վ զուգեալու :

ԳԱԼԵՐԻՈՍ. Քանի որ ողջունիւ սիրոյ եւ մտերմու-

Թեան, ազգապետք կապուած են իրարու հետ, ժողովուրդք բարօրութեան մէջ կապին, Աստուածներն ալ սիրացեալ կը նային թագապսակ գագաթանց վրայ, իբրեւ թէ իրենց կենդանի պատկերը ըլլային երկրիս երեսը : — Հոռոմոց աշխարհը երբէք չի կրնար մոռնալ Հայոց աշխարհին իրեն մատուցած անթիւ ծառայութիւնները : Եթէ ինք մոռնալու ալ ըլլար՝ անաչառ պատմութիւնը չի կրնար լռել յաւիտեան : արեւմուտք սքանչացեալ կը յիշեն աշխարհածանօթ նահատակութիւններդ եւ մանաւանդ ինքնակալ կայսրն Հոռոմոց պանծայ քեզի պէս զօրաւոր դաշնակից ատոյեան մը ունենալուն : Այլ դեսպանութեանս բուն նիւթը՝ այս է արքայ :

ՏՐԴԱՏ. Լսենք :

ԳԱԼԵՐԻՈՍ. Ինքնակալ Դիոկղետիանոս կայսր կամեցաւ մարդկան դատերաց մէջէն ամենէն կատարեալը գեղեցկուցութեամբ հարս ածել, ուստի իւր լայնածաւալ տէրութեան սահմաններէն փնտռուելով, լազապաշտից կուսանաց արգելանի մը մէջ գտնուեցաւ Հոնփիսիմէ անուն սքանչեղատեսիկ կոյս մը՝ թագակալ զարմէ : կոյս՝ որուն նմանը Յունաց աշխարհին մէջ չերեւցաւ : Աքանչացաւ Դիոկղետիանոս գեղեցկութեանը պատկերին եւ երբ յարքունիս բերել տալ կը պատրաստուէր, նէ առ ոչինչ համարելով աշխարհիս փառքն ու մեծութիւն՝ մինչեւ տիեզերաց թագն արհամարհելով, գիշերանց թողեր փախեր էր երեսնի չափ ալ տկար կուսանք հետը : Իրար անցաւ բոլոր Յունաստան եւ անոնց հետքը եգիպտոսէն եւ Պաղեստինացոց աշխարհէն կորսնցնելով քու լերանցդ մէջ, Տրդատ արքայ Հայոց, Ձեզի կը մնայ փնտուել տալ ու գտնել զինքը :

ՏՐԴԱՏ. Բաջ է. (Իրեննեւրուն դառնալով) Իշխանք հրամանատարք, լսեցիք, պիտի գտնուին : Բանի որ ես քիչ մը առաջ պաշտօնատար լինել դիցն Աստուածոց կը յորդորէի Ձեզմով բոլոր Հայաստանը, հակառակամարտ չար ոգիները վրանիս խնդալով՝ կորուստ եւ մահ ոգեաց կը սպառնան եղեր մեզ, տկար կուսից ձեռօք : Բոլոր արքայութեանս սահմանաց մէջ՝ չպիտի գտնուի իրենց թաքստեան տեղի : Օրհասաբեր ժանտախտը չի ճարակած՝ պէտք է առաջըր առնուի : Երդուեալ յարին Արամազդ՝ ուսկից լիութիւն, պարարտութիւն կառնու Հայոց աշխարհը, երդուեալ ի լեառն Սեպուհ՝ որ է աթոռ Անահտայ՝ որ է մայր ամենայն զգաստութեան խնամակալ եւ կեցուցիչ ազգիս, երդուեալ ի մերն Վահագնի աջն հզոր՝ յորմէ քաջութիւն զգենու Հայոց երկիրը : սերմն ժանտ՝ մինչեւ սաղմնառիկ, իրեն գերեզման պիտի ըլլայ Հայոց հողը : Կամքս լսեցիք : (Իշխանի կեղնեն)

Տ Ե Ս Ի Լ Դ .

ՏՐԴԱՏ, ԳԱԼԵՐԻՈՍ

ԳԱԼԵՐԻՈՍ. Ինքնակալ տիրոջս ըսելիք Հայոց արքային կողմանէ :

ՏՐԴԱՏ. Իւր կամքը իմն ալ է. իր խնդիրքը բաղձանացս համաձայն, որով կատարումն՝ անշուշտ անյապաղ : (Դեսպանը դուրս կեղնէ.)

Տ Ե Ս Ի Լ Ե .

ՏՐԴԱՏ (առանձին յուզեալ .)

Սակայն ինչէն է որ սրտիս մէջ զօրաւորագոյն
 ձայն մը քան զԱստուածոց ահն ու երկիրը եւ քան
 զպարտուցս զգացումն՝ բարձրաբարբառ կը բողոքէ . . .
 Ընդ վայր ջանացի սպառնալից շրթանցս որոտալէն ,
 խղզեւ զայդ . . . մի՞ գուցէ Աստուածդ քրիստոնէից ,
 դո՛ւ ըլլաս արթնցնողն յիս այդ բոցը որ ոսկերացս
 մէջ ճարակի . . . Որո՞նն միտքն ինկաւ երբէք ,
 չի տեսած , չի խօսած՝ բուռն կիրքեր զգալ մէկու
 մը համար զոր եւ ոչ իսկ ճանաչեմ , զոր պէտք է որ
 ատեմ . . . բայց ի՞նչպէս . . . Ես ջանամ իմ պարտքս
 կատարել , Աստուածներն ալ իրենց կամքը , մնա-
 ցածը . . . ոչ ոք կրցաւ իր ճակատագրէն փախչիլ՝ եւ
 ոչ իսկ Աստուածք :

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Բ .

Տեսարանը կը բացուի Վարազայ լեռներուն վրայ . մէկ կող-
 մէն Հայոց ձորը առաջին դաշտ ճակատամարտին Հայկայ՝
 իրեն Գերեզմանաց բլրովը . միւս կողմանէ հեռուէն կերեւայ
 Վանայ ծովն ի մթան եւ Հորզոմայ վտակը որ պատերազմի
 դաշտէն կանցնի կուգայ լերանց հարաւային կողմանէ ծովը
 կը բափի . ի քիկանց Անձաւացեաց ահռելի լեռները՝ ուսկից
 եկեր էին սուրբ կուսանք : Ս . Նշանն փայլատակէ լերանց
 վրայ : Գիշերը լուսնալու վրայ է :

Տ Ե Ս Ի Լ Ա .

ՀՌԻՓՍԻՄԷ , ՊԱՐ ՍՈՒՐԲ ԿՈՒՍԱՆԱՅ

« Ի փոքրագոյն խնդիրս շինեալ վանաց . ցան եւ ցիր բնա-
 կեալք ի խոր լեռինն արաբեալ իւրեանց զեկնափոր դադարս » :
 (Սուրենացի Պատմութիւն Հռիփսիմեանց :) *Ուսանք բառ ձեռքերնին ,
 կես ֆնարներուն վրայ կոթնած . մէկ երկուք խնդիրն դրան
 առջեւ նսած՝ ծնօնին շաշակով կայած . Ծերացեալք ոմանք որ
 անդ մնացին , մինչեւ ցօր կասարման իւրեանց յուրբարբայր կո-
 չեցեալ տղիս » (ի Նոյնն :) *Ամենքը ֆռնի մեջ են :**

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . (մի միայն արքուն մեջերնին , տեսա-
 րանին դիմացօքը իր զեկնափոր դադարին առջեւ
 քանին վրայ յեցեալ .) *Ողջնքն քեզ , Հայոց աշխար-*

հիկ, լեռներ, ձորեր, դաշտեր ու երկիր, սղջն ձեզ. երկնային սուրբ հրաւերքին անլող չի կրցի ես ըլլալ. հոս ծածուկ ձեռք մը առաջնորդեց ինձի եւ խորին սրտառու ձայն մը հնչեց ականջիս թէ՛ հոս պիտի գտնես քու ցանկալիդ. եւ ո՞րն է իմ ցանկալիս — հանգիստն ու մահ: . . . Այսքան մօտիկ իմ սիրելոյս եւ մահը արդէն սրտիս մէջ. . . եւ սակայն երջանիկ պիտի ըլլայինք մենք. հոս չէ՞ր որ զմարդս դրաւ Աստուած ի դրախտին փախկութեան ի բնազաւան երանութեան. մայր իմ եւա, ի՛նչ պիտի կոյր մուրթիւն ընդ խօլ տարաւ զքեզ, յո՞ր երջանկութենէ յո՞րպիսի թշուառութիւն հասար եւ հասուցիր մէկ մեղքովդ: Մերկ էիր բայց անմեղութեամբ զգեստաւորեալ. մեղր ու կաթն ծառոց բունէն թէ չէր հոսեր առուաբար, մեղր ու կաթը քու լեզուիդ տակն էին, եւ ձեր երկուց կուսից կենակցաց խօսակցութիւնը՝ յաւիտենական սիրոյ երգ մ'էր, ու եզեմայ ձորը հրեշտակաց էր օթարան նախանձելի: Անոր համար սկզբնաչար վիշապ օձն դարանակալ սողոսկեցաւ ի սրտիդ եւ ցամքեցուց իսպառ ուրախութեան հոսանքները. կենաց ջուրին վտակը՝ իր աղբիւրէն թուեաւորեց, եւ գիտութեան ծառին պտղովը՝ մահը ջամբեց Ազամածնաց: . . . Հապս, արիացիր անձն իմ, եւ վասն զի մեզմով մտան մեղք ու մահ յաշխարհ, մեզի կիյնայ սեռի պատիւը վերականգնել. . . . Զուարճացիր եւ դու երկիրդ Արարտեան, ահաասիկ լոյսը քեզի կուգայ այցելու ողորմութեամբն վերին . . . եւ դու, Ամենակալը Աստուած, տո՛ր ինձի քու սպառազինութիւնդ երկնքէն, վասն զի դու միայն գիտես թէ սրտիս մէջը կու կուրիմ եւ ի՛նչպիսի պատերազմ:

2181
5/1

. . . Օն անդր (հոյրեռուն մօտեակալով) ելէ՛ք արթնցէ՛ք, նազելի՛ քոյրերս, քանի որ լոյս զուարթ կը ծագի յաշխարհ եւ լեռները տակաւ առ տակաւ կը սկսին ձերմըկնալ, քանի որ թուշուններուն ճուռողական ձայնին հետ բոլոր բնութիւնը արթննալու վրայ է, եկէ՛ք ամենայն արարածոց բերնէն հոգեշունչ մարգարէին արարչագործութեան սաղմուսը, առաւօտեան աղօթնիս երգենք ի փառս եւ ի գոհութիւն անմահին:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ .

ՊԱՐՆ (սկսի նուագել .)

ՈՄՆ Ի ՊԱՐՈՒԷՆ

Ո՞վ է կուգայ լոյսը ձրգեր երեսէն,
Հալածական փախչի խաւարն ետեւէն .
Երկինք խորան է կարգեր,
Զուրը ներքէն ամիտիեր .
Ամպերն ի վեր կուքալէ
Հովերուն մէջ թևածէ
Հրեշտակք իւր հոգեղէն
Պաշտօնկայքն հըրեղէն:

ԱՅԼ ՈՄՆ

Ո՞վ հաստատեց զերկրիս հիմերն ո՞վ դըրաւ
Ցըյաւիտեան — կալ անսասան:

ԱՅԼ ՈՄՆ

Որուն ըզգեստ վերարկու՝
 են խորք խորոց անդընդոց ,
 նա որ ըսաւ շուրերուն՝
 Ելլեն կանգնին ի ձորոց ,
 Որոտաց՝ սարտեան ,
 Սաստեց ու փախան .
 Ելան լեռնացան ,
 Իջան դաշտացան .

Սահման դըրաւ՝ անկից ասդին չեն անցնիր ,
 Ու չեն դառնար ծածկել այլ եւրս զերկիր :

ԱՅԼ ՈՄՆ

Դու զաղբիւրներ զրկեցիր ,
 Լերանց մէջէն քալցուցիր ,
 Վայրի գազանս արբուցիր ,
 Իրենց ծարաւն անցուցիր .
 Թռչունք դըրին բոյներնին՝
 Վիմաց մէջէն ձայն տըւին :

ԱՅԼ ՈՄՆ

Լեռները խոտ բուսուցիր .
 Բանջար մարդոյ կեր տըւիր ,
 Հացը գետնէն հանեցիր
 Ըզսիրտ մարդկան հաստեցիր .
 Գինին՝ ուրախ մեզ կընէ ,
 Իւզ՝ խնդութիւն պարգևէ :

ԱՅԼ ՈՄՆ

Մեր Աստուծոյն ծառերն անգամ կշտացան
 Ծառերն անգամ տնկած մայրերն ի Լիբան .
 Հոն թռչուններ եկան հանել ձագերնին
 Եկ արագիլ բոյնը դըրաւ քովերնին :

ՊԱՐՆ

Մեր Աստուծոյն ծառերն անգամ կշտացան
 Ծառերն անգամ տնկած մայրերն՝ Լիբանան :

ԱՅԼ ՈՄՆ

Լուսին գիտցաւ երբ ելնէ ,
 Ճանչցաւ արև երբ մտնէ ,
 Հասաւ գիշեր խաւարին
 Գազանք յածին յանտառին ,
 Մըռնչեցին առիւծունք՝
 Զահի հարան սէգ կորիւնք .
 Արև ծագեց ետ նըլան՝
 Յորջըս իւրեանց ժողվեցան ,
 Մարդըս ելաւ իր գործին
 Մինչ իրիկուն վաստակին :

ԱՅԼ ՈՄՆ

Ո՛վ Տէր իմ Տէր , քու գործերդ ով որ տեսնէ
 ըզմայլի .
 Զերկիր լըցիր մէկ շնչովդ դու մեզ տըւիր և հոգի :

ԱՅԼ ՈՄՆ

Տեսա՞ր սա ծոփը ահագին
 Անթիւ զեռունք ի ծոցին ,
 Մեծ ու պղտիկ գաղաններ ,
 Վրայէն թռչին բիւր նաւեր .
 Անոնց չորս դին կուխաղայ՝
 Գուկին վիշապըդ ընգղայ :

ԱՅԼ ՈՄՆ

Բայց երբ արարածք խուլ կըլլան ձայնիդ՝
 Դու ալ իրենցմէ կը հանես ոգիդ .
 Բարկութեան նետերդ՝ հուր, բոց , թօթափես ,
 Զերկին եւ զերկիր ի մի դող հանես :

ԱՅԼ ՈՄՆ

Կեանքըս ըլլայ օրհնութիւն ,
 Սաղմոս բոլոր էութիւնս .
 Զայնքս քեզի դայ անուշ՝
 Դու խնդութիւն ինձ ի յուշ :
 Յերկրէս թափին մեղաւորք .
 Մէյմ՝ալ չըլլան յանցաւորք ,
 Հող ի բերան ամբարիշտ՝
 Լեզուս զԱստուած օրհնէ միշտ :

(Կուսանք կը քաշուին .)

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

ՀՌԻՓՍԻՄԷ , ՄԱՆԷ .

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . Կը հեռանաս դու ալ Մենիկ . . . անկնչո՞ւ համար այս աղօթները բաւական չեն իմ բեկեալ սիրտս կազդուրելու : . . . Ընդունայն տեղ սրտիս տխուր էականութենէն փախչելու համար մուշեռանդն վերաչուեմ , կըզգամ որ թեւերս յոգնած յանդունդս ի վայր զիս կը քաշեն . եւ որչափ բարձրէն խոյանամ՝ այնչափ արագ է անկումս . Սիրելիս , կարծեմ ասոնք մեր վերջին տեսութիւններն են . որդն ուտի՞ճ ինկեր է սրտիս խորը՝ անյագաբար կը կրծէ . քիչ մ'ալ դեռ արտաքին չքնաղ տեսիլ մը ունի պատկերն աստուածական , բայց մահն ի ներքս ի յիս է բունեալ եւ արիւնս երակներէս կը խմէ ու սիրտս կը լափէ : Ո՛հ Մենիկ մի թողուր զիս առանձին :

ՄԱՆԷ . Ո՛հ ոչ . բայց ինչո՞ւ այդպէս տխուր կը խօսիս , քոյր իմ չքնաղ Հոկիսիմէ . շատոնցունէ կը տեսնեմ զքեզ մահառիթ տրտմութեան մը մէջ ընկըղմած . ոչ մեր երգերը զքեզ կրնան սթափել եւ ոչ մէկ բան մը . ո՛հ պիտի տեսնե՞մ միշտ հառաչանաց մէջ սիրուն հոգիդ խորասուզեալ եւ չխմանամ պիտի պատճառը . չպիտի կարենամ քու արցունքներդ սըրբել , գոնէ զցօղն արտասուաց միսիթարութեան իջեցընելով վրադ՝ սիրտդ զովացնել . Պիտի թողնու որ մինչեւ վերջը լուութեամբդ մահանամ . Ինչո՞ւ կըկանչես թէ որ ըսելիք մը չունիս , թէ որ արտասուացդ ու հառաչանացդ եւեթ վիսյ կուզես զիս եւ ոչ սըր

տիդ գաղտնեացը. Թո՛ղ զիս , անգո՛ւթ , դու զիս բնաւ չըսիրեցիր :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Ա՛հ , Մենիկ , ինչո՞ւ աղէկաուր կընես սիրտս եւ միւս վէրքերուս վրայ աւելցնել կուզես՝ քու վրադ անգթանալուս վիշտն եւ անձկութիւնը... ո՛հ , եթէ զմահն որ յիս է՝ քե՛նէ կը ծածկեմ եւ դու մահանաս , ի՛նչ պիտի ըլլաս թէ որ յերեւան հանեմ :

ՄԱՆԵ. Ի՞նչ չարագոյն մահ ինձի համար , քան գյամաուեալ քո լուութիւնդ , եւ ի՛նչ կեանք որ սիրելոյս օգտակար չըլլալը բաւական չէ՝ սիրտիանքն անգամ չկարենամ մատուցանել. բայց քու կողմանէդ ալ ինչպիսի սէր , Հոիսիսիմէ , ուր որ չիկայ վատահութիւն անգամ առ իս. եթէ բոլոր իմ վիշտս դու չըլլայիր , բան կը պակսէ՞ր ինձ երջանիկ ըլլալու :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Դ՛ու , տատրակդ ողջախոհ , դու չըզգացիր սիրոյ վէրքերն ի սրտիդ . ի քեզ անշուշտ չիհարան աներեւոյթ ոգւոյն սլաքները որ զիս կը կեղեքեն անդադար , եւ քու ճակատդ՝ արեւուն լուսին դէմ կրնայ մաքառիլ եւ դարձեալ ամենեւին ամբջնալու տեղիք չունենար. այնչափ մաքուր , այնչափ պարզ է սրտիդ սպտկերն այն , ո՛վ անմեղութեան ու սրբութեան հայելի դու. բայց ինձի՛ սա գետնափոր դադարիս մէջ , լո՛կ գերեզման կը վայլէ հոն թաղեմ իմ վիշտերս , հառաչանքներս ու սէրս :

ՄԱՆԵ. Եւ ինչպիսի սէր , քոյր ցանկալիդ Հոիսիսիմէ , որ անունը կայ , ինքը ոչ. սիրելոյս վրայ աւերածու հետքերն նշմարեմ ու զինքը բնաւ , եւ ահն ու վահը միշտ կը լսեմ. խօսէ՛ , զրուցէ՛ համարձակ :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Քանզի կը ստիպես զիս , անգո՛ւթ , ըսելու այն զոր յաւիտեան կուզէի ծածկել , մտիկ

ըրէ՛ , իմս Մենիկ , եւ թէ՛ որ քար մը ունիս , դու ալ կուտէ այս տառապեալ սրտիս վրայ . — Ես դեռ Իտալոյ փափուկ օդը կը շնչէի եւ յաւիտենական քարուն մը կը պատէր զիս. կայսերական արքունեաց մէջ ազատաբար նազելէն — ո՛վ կարծեր թէ օր մ՛ալ Զեզի հետ՝ օտար լեռներու վրայ պիտի թափառէի , Յեփիթայեսայ պէս լալով իմ կուսութիւնս — կը յիշես՝ յանկարծ դիւսասարսուռ մահուան ազաղակը որ ընթացաւ բոլոր Իտալիա . Դիոկղետիանոսի կայսերութեան առաջին օրերն էին , ես աջօքս տեսայ ահագին անճոռնի հսկայն Հոչէ , որ մահուան աշտարակ մը կութուէր իրեններուն մէջ. յոտից մինչեւ ցզլուս երկաթակուռ հասակը , իձեռին՝ նիզակ մի մեծ ճակատամուղ , մէջքը երկնից փայլատական նըման սուր մը , իրրեւ ալխարհիս դահիճ՝ այնպէս կանգներ կեցեր էր գլխուս վրայ եւ շուք կընէր երկու մեծ բանակներուն մէջ տեղը . յառաջ անցաւ երկայնաստուերն եւ սկսաւ գոռալով քամահրել մեր արիագունդ բանակը : Մենամարտի ճայն տուաւ , օր կարգեց , ոչ ոք համարձակեցաւ մարդախոշոշ վիրազին դէմը ելնել , Խոռվեցաւ Դիոկղետիանոսս եւ իր դահուն վրայ երեսին գոյնը չըջեցաւ . խորհրդի կանչեց բոլոր աւագանին եւ թաղաւորութեան կէսը խոստացաւ՝ ո՛վ որ իր այս նախատինքը բառնայր երկրիս երեսէն : Յառաջ անցաւ Լիկիանէս՝ «կայ առ իս մէկը ի քաջագանց որ կարող է մի միայն այդ սկային դէմ դնելու » . եւ ահա ել յերեւան ահագնադոռն Տրդատէս ու առաջին անգամ չէր որ զինք կը տեսնէի Ագոնին մէջ . բայց այս անգամ արկեալ զիւրեաւ զգէն կազմած կայսերական . ո՛հ ինչպէս մեծավայել էր իր ճակտին վրայ ինքնակալաց թաղը

եւ քաջալանջ հսկային թիկնաւէտ ուսոց վրայ աշխարհի տեսաց ծիրանին ինչպիսի նոր փայլ մը կառնուր : Բայցուեցաւ կրկէսը , խոնեցաւ մեծ հրապարակը . որո՞ւ քով շունչ կար . հազարաւոր սպառազինաց հանդէսը բոլորովին սչք էր կտրեր . զարկին զարնուեցան , թուան նիզակներ , փշրեցան սուրեր , պատուտեցան զրահներ , բայց վերջը վերջը՝ անհղազորն Տրդատէս կապեց կաշկանդեց զանհեթեթ սկայն ու մեր ազգին կորանքը կանգնեց : Ափշեցան քաջեր . ինքն իբրեւ յորսոյ դարձեալ եղջերուաց , տարաւ կայսեր դիմացը կեցուց՝ — ան քեզի քու ակոյցեանդ — ինչ փոխարէն կուզես ո՞վ քաջ — տուր ինձ օգնութիւն երթամ իմ տարաբաղդ հայրենեացս կործանեալ գահը վերականգնեմ . Սասրով զիւցաղն հայրս իր արեանը մէջ կը ծփայ եւ ես սուր ու նիզակ կը կրեմ . . . ան դարձուր ինձ իմ հայրենիքս , իմ իրաւունքս միայն , ուրիշ շնորհաց կարօտ չեմ ես , բաւական են ինձի իմ ընդարձակասուն ձիւնեղէն լեռներս :

Այն ատենէն սիրեցի զինքը յաւիտենականբար , ո՞վ Մենիկ , ան ինչո՞ւ շունչի գահեր ու թագեր ինձի հետ ծիրանածին սրայազատին առջեւը դնելու . բայց ես մինակ սիրտ մ'ունէի եւ ոչ իսկ կարողութիւն զայն յայտնելու . այն ատենէն սիրեցի իրեն հետ այն հայրենիքը որ այնպիսի քաջեր՝ վեհ ոգիներ սնուցանել կարող է եղեր , դեռ չիտեսած սիրեցի այդ հայրենեաց հողն ու փոշին . սառուցները՝ սրտիս սիրոյն հալեցան , սիրակարօտ այն հայրենեաց փափաքեցայ : Ինքը դնաց աշխարհս ալ հետը տարաւ , հրաժարեցայ ես ալ յաշխարհէս , ուխտ եղի ընդ աչս իմ՝ մարդու երես չի նայիլ , ո՞ գիտէր քրիստո-

նէից Աստուածը , ճշմարտութեան ձայնը , մինչեւ ցմահ տխուր Աստուածորդւոյ մը հառաչանքները՝ զիս իրենց պիտի քաշէին եւ նոյն Աստուածը , զիս խող ընելու համար այս տեղուանքս պիտի ձգէր՝ ծանր փորձի մը տակ թողլով իմ առաքինութիւնս . վկայ են լեռներն եւ քարանձաւք յորս թափառիմ թէ կը սիրեմ զիմա Տրդատէս , բայց ուխտեալ եմ , երկնանուէր եմ , գիտեմ , Մենիկ , ո՞վ գիտութիւն չար քան զմահ :

ՄԱՆԷ . Թշուա՞տ , միանգամայն յոյժ սիրելիդ Հոփիսիմէ , ինչպէս կրնամ դատապարտել , բայց եւ ինչպէս արդարացնեմ այդ սէրը . երկինք չընէ որ սնտաի յոյսերով ես քու սիրտդ լեցնեմ : Եկո՞ւր , հեռանանք , առանձնանանք , կղզիանանք իմ հոգիս , տեսնենք ինչ կը ծնանի մեր առանձնարոյս մտածութեանց ծոցէն :

Տ Ե Ս Ի Լ Դ .

ՆՈՅՆՔ , ՆՈՒՆԷ .

ՆՈՒՆԷ . Ո՞վ իմ քյորերս , չէ՞ք գիտեր , այս առաւօտ երբ սովորութեանս համեմատ քաղաք իջեր էի մեր ոգեպահիլը հայթայթելու , տեսայ որ ժողովուրդը հրապարակին մէջ խոններ էր , մտտեցայ հասկանալու , քարսը կաղտոզակէր՝ արքայական հրովարտակը եկէք լսելու համագումար ժողովարդք :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ . Հրովարտակին նիւթը :
ՆՈՒՆԷ . Սոսկացուց զիս , այնպէս խորունկ տպաւորուեցաւ սրտիս մէջ :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Կրնամ զրուցել :

ՆՈՒՆԷ. Կը սլատուիրէր ամէն հասակի մարդու զլատուածները մեծարել եւ անոնց պաշտամունքէն ետ կեցողներուն՝ դառն հալածանք եւ մահ կը սպառնայր ու մեզի համար կը հրամայէր խնդրակներ հանել ամէն կողմ, մինչեւ որ գտնեն ու իր ձեռքը մատենն :

ՄԱՆԷ. Ա՛հ երկիր, աշխարհ անյաղ յարենէ, դեռ բաւական չեղա՞ն թափուած արեան հեղեղները. Աստուած արեալ որդւոյ մարդոյ կողաբաց վտակը յո՞ գնաց. մինչեւ ցերբ, ծարաւդ արեան, միշտ ի ձեռններս շարաւոյ մարդազոհից պիտի արբենաս եւ միշտ դահիճ պիտի հոտիս : Ո՛հ որքանի ծերք եւ տղայք, երիտասարդք եւ կուսանք, կաթն արեան հետ խառնուած, ձերմակ ալիք յարիւն թաթաւեալ. անձ արեան ծով մ'է կտրեր աշխարհք, աչքս որ կողմը դարձունեմ այդ սրտապատառ տեսարանէն, ո՛հ իմ հողիս կը նուաղի, հրեշտակ Աստուծոյ, հասիր ինձ յօգնութիւն :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Դու կը տխրիս, յոյժ սիրեցեալ քոյր իմ Մենիկ, յանապատի փթթեալ ծաղիկ, արտասուաց ջուրերուն մէջ սիրուեալ արմատդ փափուկ, անբիծ շուշան նունուֆար՝ հառաչանաց դուն հովերով կը սնանիս, անուշ աչքդ ծաւի՝ միշտ արցունքով կը ծովանայ, սիրտդ քնքուշ՝ գորովելով կը մորմաբի մեր քաջելու նեղութեանց եւ աղիտից վրայ. անուշակ ի լիճ լանջացդ հաղիւ հազ շնչէ մեղմիկ հովի տխրութեան՝ ուռնուլ առնու ձերմակ կուրծքդ թասուն, քստմնի մաքուր ճակատդ եւ թաղծութիւն աշուրներէդ կու զեղու. կուլաս դու հաւատացեալ եղբարց Գրիստոսակոյտ բազմամբոխից ի մահ վար-

եալ արդէն մահանուէր հօտի մը վրայ : Ընդհակառակն ես կը խնդամ, կուրախանամ վասն զի հոն կը տեսնեմ եկեղեցւոյ, ժողովրդոց հանդերձեալ փառքը, միանգամայն եւ զհաստատութիւն կրօնիցն ճշմարտութեան :

ՆՈՒՆԷ. Այո՛, բայց նախ պէտք չէ՞ որ կենաց բանը սերմանենք, քարոզենք աշխարհիս ճշմարտութիւն :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ոսկերք արդարոց հաւատոյ սիւներն են եւ խարխիս ամբութեան ժողովրդոց :

ՄԱՆԷ. Ճշմարտութիւնը զօրաւոր է ինքնիրեն. ժամանակը կընէ իր ազդեցութիւնը մտաց վրայ : Մեզի կը մնայ սպասել եւ յուսալ :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ա՛հ, ե՞րբ պիտի ըլլայ որ յաւիտենից սահմանեալ ժամը զարնէ :

ՆՈՒՆԷ. Ահաւասիկ Գայիանէ մայրն կուգայ, տեսնենք ի՞նչ պիտի ըսէ :

Տ Ե Ս Ի Լ Ե .

ՆՈՅՆՔ, ԳԱՅԻԱՆԷ

ԳԱՅԻԱՆԷ. Ողջոյն ձեզ, որդեակք իմ, ո՛հ, ո՛ւր էր թէ այս ողջունիս հետ երջանկաբեր խաղաղութիւնն ալ կարենայի բերել. ո՛ւր էր թէ կարենայի զՁեզ, Գրիստոսի հօտը՝ սրտիս փարսխին մէջ ցանկապատ պահել :

ՄԱՆԷ. Մայրիկ, ի՛նչ ըսել կուզես. միթէ այս լեռները եւ անձաները բաւական չեն մեզ ծածկե-

լը՝ մինչեւ մորիկը անցնի . ինչո՞ւ սիրտդ ահուգողի մէջ կը ծփայ եւ այլայլած աչքերդ մէյուր մեզի կը դարձունես , մէյ մ'ալ Հոխիսիմեայ վրայ կը հաստատես . ի՞նչ կայ , ի՞նչ եղաւ , միթէ երկնքէն հրեշտակ երեւցաւ քեզի :

ԳԱՅԻԱՆԵ . Այո՛ , դատրիկ իմ սիրուն , մահուան հրեշտակը՝ մանգաղը ձեռքը , որն որ անդթարար իմ ծաղիկներս հնձեց չորս կողմս . դոնէ կանխէ՛ր զիս դարնելու եւ որդեկացս մահը չիտեսնէի :

ՆՈՒՆԵ . Չմեկնես մայր :

ԳԱՅԻԱՆԵ . Գիշերն ի բուն խրճթիս առջեւ նստեր էի , սիրտս միտքս լեցուած իմ սիրելի զաւկներովս . անոնց համար ես առ Աստուած կաղթէի . աչքս Բզնունեաց ծովին վրայ կառուցած , ծովէն աստղները՝ աստղներէն դէպի ծով կենէր կիջնէր եւ իմ հոգիս ծաւալէր : Ամպը կալաւ զլուսին , մեքամաղձոտ քօղ մը ձգեց , լերանց , մայրեաց , ջուրը երեսին . հեռուանց անորոշ բան մը ամպին մէջը պատած ծովին վրայէն անցաւ եկաւ մինչեւ առ իս , մէկդի առաւ երեսին քօղը , Եւզոյի քոյրս էր՝ ճանչցայ , ճառագայթարձակ լուսոյ մէջ կը ծփար , աստղները չորս կողմն առեր էին , ամէն մէկը մէյմէկ ծանօթ կուսի կերպարանքով . քան զլուսին լուսաւոր էր , բայց լուսնէն աւելի տրտում թուէր . քոյր իմ , ըսի , այդ փառաց մէջ ի՞նչու այսպէս տխուր , ի՞նչ եղաւ Ձեզ — Դիօկղեախանոս կայսեր հրամանը՝ մահուամբ ի կեանս փոխացուց զիս , բոլոր սուրբ կուսանօքս , բու ինձ յանձնած զաւկներովդ . նոյն վիճակը ձեզի ալ կը սպասէ , դահճին սուրին ներքեւ պիտի լյնաք ամէնքդ ալ՝ Հոխիսիմէ նախ քան զամէն , քիչ ատենէն կը տեսնուինք . . . ըսաւ եւ վերացաւ յինէն տեսիլն :

ՀՈՒՓՍԻՄԵ . Գորք իմ առաքինիք , ահաւասիկ յաւիտենից սահմանեալ ժամն հնչեց որուն անձկակարօտ կը սպասէի . հասաւ դարադուլս ցանկացեալ սրտիս՝ ժամ լուսաւորութեան Հայոց աշխարհին : Ելէ՛ք տիեզերք ձեր քունէն , յօգ ցնդեցէ՛ք մեռելութեան պատանքներնիդ . խորտակին շղթայք դերութեան . ո՛չ եւս ստրուկ կամ ծառայ՝ ամէնքն ազատ , սէրը վարէ զտիեզերս : Հապա , ձեռք տանք իրարու , բարձրացնենք ճշմարտութեան ձայնը , խառնուի՛ մեր արիւնը անթիւ վիպից արեան հետ , ու մեր դիտականց վրայ՝ իբրեւ ի վերայ մահարձանաց պարսպաց քաղաքին Աստուծոյ , կանգնի յաղթական խաչը . (Այս միջոցին յանկարծ որսակաւ եղջերեայ փողը կը զարնուի .)

ԳԱՅԻԱՆԵ . Փախչի՛նք որդեակք . (Կուսակ խուճապիկ , Գայիսակ եւս . միայն Հոխիսիմէ կը մնայ տեսարանին վրայ :)

Տ Ե Ս Ի Լ Ձ .

ՀՈՒՓՍԻՄԵ (առանձին)

Փախան դացին ամէնքը . ինչո՞ւ ես ալ չեմ կրնար փախչիլ . . . ո՞ր թշնամին դէմս պիտի ելնէ :

Տ Ե Ս Ի Լ Է .

ՀՌԻՓՍԻՄԷ , ՏՐԴԱՏ .

(Տրդատ որսորդի ձեռով յերեւակ կելնէ եւ շուարած կը մնայ .)

ՀՌԻՓՍԻՄԷ (իմֆնիրեն) . Ո՛վ տեսիլ .

ՏՐԴԱՏ . Ո՛վ ես դու , ի՞նչպէս մինակ , հոս , առանձին , լերանս գլուխը . . . չե՞ս պատասխաներ :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . Հիւր եկայ լերանցն Հայոց , քիչ առտենէն պիտի երթամ՝ ուստի դառնալն անհնարին :

ՏՐԴԱՏ . Ի՞նչ ըսել կուզես . . . (իմֆնիրեն) որո՞ւ հետ կը խօսիմ արդեօք . չըլլայ թէ Աստուածուհեացմէ մէկը ըլլայ . ի՞նչ ձայն է որ անխօս շրթունքներէն ինձի կազդէ . . . (բարձր) Միթէ՞ Աստղիկն ես ինքնին , ո՞ր գեղապանձդ , թողեր ես երկինք ու երկրիս երեսը իջեր քու գեղեցիկ որսորդդ լերանց վրայ փնտռելու . . . Մի՛ գուցէ Անահիտն ըլլաս , ո՞ր սպիտակաբառ կոյս , որ յաւերժհարսունքներովդ միշտ նազիս եւ սիրես թափառիլ մեր անտառներուն մէջ . . . ինչո՞ւ այդպէս լուռ , անողոք կը կենաս . միթէ քու սեղաններդ՝ խոյերով , զուարակներով բաւական չը պատուեցի՞ . ըսէ՛ , մէկ խօսքովդ քեզի նորանոր կառուցանեմ , քան զմեհեանդ յերկրայն հրաշակաւոյց քեզ յօրինեմ , ո՞ր հիասքանչդ տեսիլ . ոսկեձող , ոսկիահաստ արձանդ՝ ակունքներով զարդարեմ , քան զարծաթի գահդ որ ի լերինն Սեպուհ՝ բոլոր Հայոց բարձանց վրայ քու ամուր հաստատեմ . տէ՛հ լսեցընէլ տո՛ւր քու ձայնդ :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . Արքայ , պատկերն որ յիս՝ աստուածական , այլ սիրտն որ ի ներքոյ՝ մարդկային . հոգեղինի տկար բնութիւնը կը կրեմ ես :

ՏՐԴԱՏ . Ո՛ր շնաշխարհիկդ պատկեր , եթէ դու չես յաստուածուհեաց անմահից մէկը եւ ոչ ալ մեզի ծանօթ մահկանացուաց դասէն . ըսէ՛ , ո՞վ ես , ուստի՞ գաս , կամ յո՞ր երթաս :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . (սուղ ինչ շուրքենե կտրու) Այն օրէն որիմ որսորդս ի յանգէտս սիրոյն սլաքով մահուան նետը ուղղեց սրտիս ու գնաց , եւ ոչ միանգամ ետին դարձաւ նայեցաւ , անկէց ի վեր աշուրներս ես յաշխարհէս դարձուցի անանցական աշխարհի անմահական գաւառները : Ես իմ կամքս լուեցուցի , քանզի տեսայ որ երբէք չպիտի լրանային իղձերս երկրիս երեսը . Սուղ են այսուհետեւ իմ պանդըրխտութեանս օրերը , թող զիս քաջարանց Տրդատ արքայ Հայոց եթէ կուզես չըլլալ ձեռնունայն ստուերի գրկածու այր :

ՏՐԴԱՏ . Բայց զիտե՞ս դու որ ինչպիսի բուռն կիրքեր կը յուզես , ո՞վ ձայնդ անուշ քան զանմահից , խօսքերդ մահուան պէս դառն , սակայն զուրցէ՞ դարձեալ , ո՞րն է այդ որսորդը որ սիրոյն աղեղամբ մահուան սլաքը ուղղեց սրտիդ , որսորդ սրտից դու : ինչպէս մահն ի ծոցիդ եւ դեռ կապրիս , զիտոր ճանչցար դու Հայոց թագաւոր ըլլալս , եւ ինչո՞ւ զանձդ անգիտանաս Հայոց լինել թագուհի :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . Երանի՛ թէ բնաւ զքեզ ճանչցած չըլլայի . այն ատեն ոչ արեւուն լոյսը ինձի կըլլար դժպըհի եւ ոչ լուսնին ճառագայթները . անթաց աչօք երանութեանց կը նայէի եւ ոչ այսպէս կենդանւոյն ի գերեզման կիջնէի :

ՏՐԴԱՏ. Ե՛ս քեզ արդէն ծանօթ անդթուծեամբս, միանդամայն եւ մահաբեր, ես որ քու վրադ սքանչացեալ ի տիկնութիւն Հայոց չհրաւիրած, իբր Աստուածունհի կուզէի պաշտել... եւ ո՛ր կրնաս ճանչցած ըլլալ դու զիս՝ մինչ ես զքեզ չեմ տեսած :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Քեզի համար կերդէին « իբրեւ զհէզն Տրդատ որ սիգալովը գետոց թումբերը արեց եւ ի սիգալ իբրում ծովուց յորձանքը ցամքեցուց » . քեզի համար կերդէին եւ համբաւը կը տարածուէր յաշխարհ ամէն, ու քաղցր յիշատակներ մտքին մէջը արթննալով՝ հեռարնակ կուսին սիրտը բարբախէր :

ՏՐԴԱՏ. Ի՞նչ կը լսեմ... « յիրաւի շատ տեղուանք եմ քալած խաղաղութեամբ եղեր է կամ պատերազմու, թորգումազանց ու Պարթեւաց կողմերը մերն ըլլալուն՝ լաւ կը ճանչնամ. Ասորեստան եւ Տաճկաստան մենէ օտար չեն, Յունաց եւ Հոռոմոց աշխարհը (Հռիփսիմէ այրայուրիս կը ցուցնէ) »... Հռովմայ անունը տուի եւ խռովեցար... կարելի՞ բան է... հոն, տղայութեան հասակէս՝ հայրենիքէս մախուցեալ եւ զքեզ ճանչցած չըլլամ... ո՛հ սիրելի է ինձի Իտալիա, նա եղև իմ մանկութեանս հիւրընկալօթարանը եւ ես երախտապարտ եմ իրեն, բայց ի՞նչ չար կրցեր եմ ըրած ըլլալ քեզ թէ եւ առանց գիտնալու :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ոչ աւելի քան զոր հանդերձեալ ես ինձ առնել. դո՛ւ արքայ, քիչ ատենէն սիրակարկառ բաղկացդ մէջ որորեւով, մահուան ծոցը արիւնլուայ իմ անկողինս պիտի փռես, համայն այնպէս ի մահուս քան թէ ի կեանս երջանիկ պիտի ընես զիս, ո՛ր անդուծ :

ՏՐԴԱՏ. Միթէ կը ցնորիմ ես ո՞վ Դիբ, մտիկ ըրէ՛ ինձի՝ արդեօք քու լեզուիդ մէջ կեանք ըսելով՝ մահ իմանաք եւ սիրոյ անկողինները մահուան նօճինե

րու տակ կը ձգեն քու հայրենեացդ որդիքը. ո՛ր աշխարհիս կողմն է այդ հայրենիքը, ո՛ր սյդ հայրենեացդ զաւակները :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. (մտնալից ցուցնելով երկիւկը) Հոն է, արքայ, հոն ըղձից լրումն, հոն կեանքն է՝ սէր. մարդս ի զուր այս աշխարհիս տղմին մէջ կը թաւալի, դարձեալ աչքը միշտ աստղներուն է դարձուցած :

ՏՐԴԱՏ. (իւնիսիւն) Իմ նախահարցս հողին վրայ կը կոխեմ ես, (քարձ) խօսէ՛, գերմարդկային գեղեցկութիւն. բայց ինչ որ ի հերուն կը թողուս ինձ նշմարել դրախտային կերպարանքէդ, Աստուածային խօսքերէդ, յուսացնել տուածդ եթէ չի կատարես՝ յաւիտեան չպիտի ներեմ քեզ : Եթէ չես ինձի հաղորդական, գնա՛ դու բնակէ՛ քու երկինքներուդ մէջ :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ա՛րքայ, իմ եւ քու մէջ վիհ մը կայ, զոր իմ մահս միայն կրնայ լեցնել :

ՏՐԴԱՏ. Ո՞րն է այդ վիհը. եթէ աշխարհք բաւական չեն զայն լեցնել, բայց երբ անձամբ նետուելու ըլլամ ես քու եւ մահուան մէջ տեղը, ո՛ր բազուկը կրնայ զքեզ ինձմէ յախշտակել :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. (իւնիսիւն) Ո՛վ Տէր, դու որ յաւիտենական արգարութեան աթոռէդ ամէնուն սրտին խորերը կը կարդաս, կը տեսնես նաեւ ինչպիսի վայրագ սէր մը իւր սրտին մէջ կը ծագի, դո՛ւ որ գիտես իմ անձկութիւններս, դո՛ւ ինձ հասիր յօգնութիւն, ուժ տուր ինձի, քանզի սիրով կը նուաղիմ :

ՏՐԴԱՏ. Ո՛վ որուն անունը անձանօթ է ինձի դեռ. ի՞նչ կը խօսիս, միթէ քու հայրենեացդ ոգիները կը կանչես՝ իրենց խորհուրդ հարցնելու :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ա՛յո՛, արքայ, իմ Աստուածս կը կօչեմ որն որ այդ վիհը բացած է իմ եւ քու մէջ :

ՏՐԴԱՏ. Կորսուի այն Աստուածը :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Կեցի՛ր, արքայ՛, այն քու Աստուածդ ալ է. հզօր է նա որ իմ ձեռացս մէջ ճզմել տուաւ սիրտս : Դու որ իշխես մարդկանց՝ կրնան քեզի հակառակիլ. հոգիներու իշխողն է դա , բոլոր քու Աստուածներովդ միատեղ՝ ոչինչ ես իր առջին, նայեցաւ՝ անցաք :

ՏՐԴԱՏ. (ինֆելիտեն) Ո՛վ դէք , դուք իմ կասկածներս յօդ ցնդեցէք. բերանս առաջ չերթար հարցընելու . վասն զի փորձով գիտեմ անոնց մտաց հաստատութիւնը : (քարձր) Չըլլայ թէ խաչապաշտից կուսանաց խմբէն ըլլաս որ Հայոց լեռները ձեզ ապաւէն մը փնտռելու փախստեամբ եկեր էք Հռովմայեցոց աշխարհէն . — ըսէ՛ թէ չեմ :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Ինչ որ ըսեմ կարո՞ղ է կէտ մը փոխել էու թիւնս . — այն՝ անոնցմէ եմ ես :

ՏՐԴԱՏ. (խոր զգածեալ , շի վիստուրեալք) Ո՛վ դառն գիտութիւն : (ինֆելիտեն) Այսպէս , անգն՞թ Աստուածներ , մարդուս սիրտը խաղ կընէք . . . աւանդ , արքայական հրովարտակը գրել տուած ժամանակս , ինչպէս ալ սիրտս գնաց , անողորմ ճակատագիր : Այս է իմ վարձս անչափ վաստակոցս , այս փոխարէն իմ արդեանցս . . . Օ՛ն անդր (քարձր) հիւր եկար լերանցն Հայոց կուսան դու՝ ես Հայոց աշխարհին տէրը , ամենէն առաջ՝ իմ հիւրասիրութեան պարտքս պէտք է կատարեմ . ուստի խորովիդու թաղա կուսական արքունիքը կը հրաւիրեմ գրեզ բոլոր ընկերուհեօքդ :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. (այշայտելով , ինֆելիտեն) Ե՛րկինք , գոնէ ընկերներս . . . ես եղէ պատճառ . . . ո՛չ ի՛նչպէս ընդունիմ . . . բայց կրնամ մերժել . . . (քարձր) թէ եւ ես ոչ , այլ Աստուած է որ կուզէ՝ զի՛նքդ հակառակիլ :

Հ Ա Ն Դ Է Ս Գ .

Տեսարանն է Գառնոյ ամրոցին մեջ գոր « որձաքար եւ կոփածոյ վիմօք երկարագամ եւ կապարով մածուցեալ , յորում շինեալ եւ տուն հովանոց , մահարձանօք , սքանչելի դրօշուածովք , բարձր քանդակաւ ի համար քեռ իւրոյ Խոսրովի զըլստոյ : » (Խոր. Պոմ. Հայ :) (1)

Գրատուն մի մեծ , բամբիոն որմեն կախեալ , ի միջակին ետոտանի զահաւորակ՝ վիշապի մորք մը վրան ձգած : Սոյն այս դահլիճ , սրահք շուրջանակի , արտաքուստ դրախտք եւ անդրագոյն բաւք անտառաց :

Տ Ե Ս Ի Լ Ա .

ԽՈՍՐՈՎ Ի ԳՈՒՆԵՏ , ՏՐԴԱՏ .

ԽՈՍՐՈՎ Ի ԳՈՒՆԵՏ . Եղբայր իմ , ո՛չ ի՛նչ անուշ տեսութիւն , բարեգուշակ դալուստդ անշուշտ . թո՛ղ տուր մէկդի առնում գլխէդ սաղաւարտը , յոգնած կերեւաս , անտարակոյս որսէ կը դառնաս . փոշեմած ոտքերդ եւ քրտնաթոր ճակատդ յայտնի կը ցուցնեն . գոնէ այս դիւեր հոս հանգչէ , արդէն երեկոյեան ստուերները երկնալու վրայ են , որչափ ժամանակ է Խոսրովիդ թաղա ընկերութեան սեմոցը վրայ ոտք չես կոխած . կրնամ հարցնել ինչ է այս անտովոր այցելութեանդ պատճառը :

(1) Քերթողական ազատութեամբ յառաջացուցեալ զըինուածն :

ՏՐԴԱՏ. Քոյր իմ, այո՛, հոս քու քովդ է որ քիչ մը կը գտնեմ ինքզինքս, չեմ գիտեր ինչ տարօրինակ տկարութիւն մը՝ օտարոտի իմ բնութենէս վրաս հասնելը եւ բռնանալը մէկ եղաւ. կամչնամ ըսելու, եւ այդ ալ միայն քեզի է որ կը խոստովանիմ, Խոսրովի դուխտ չունիմ հանգիստ :

ԽՈՍՐՈՎԻԳՈՒԽՏ. Կը տեսնեմ զայդ, Տրդատ, ի՞նչ բանի համար, ինչո՞ւ հողք եւ վարանք, ո՞չ անբաժինք ի թագապսակ գաղաթանց, դիւցազն հարազատիս ճակատը կը մթազնեն. պատերազմի մտածութիւններով արդեօք դարձեալ կը տապիս. մի՛ այլ, եղբայր իմ, քանի՛ մէկ սիրաշունչ եղանակը արիւնհեղութեանց մէջ պիտի անցընես. մինչեւ ցերեւ հօր եւ զարմի վրէժը պիտի սահանջես. — Ժամանակ է որ կենացդ կցորդ մը ընարես, առանց մեր դիւցախառն Պարթեւաց արեանը եւ Հայոց գահին արատ մը դնելու. արդէն արքայադուստրն Ալանաց Աշխէն օրիորդը իր գեղեցկութեանը աւարտեալ հասակին մէջ քեզի կը սպասէ. դու ինքնին կըսէիր ինձի հիւսիսականաց դէմ պատերազմիդ ատենը՝ քանի քանի անգամներ տեսած ըլլալդ քեզ հասակակից օրիորդը՝ իր հողմածուփ մաղերովը աչուըները սրբել եւ սիրոյ նայուածքներ թերաքամեալ առ քեզ դարձնել : Ինչո՞ւ կուշացնես :

ՏՐԴԱՏ. Քոյր իմ, պատերազմի մտածութիւնները չեն որ զիս կը տագնապեն. չեմ ուզեր ժողովրդոցս հեծութիւնները մինչեւ յերկինս բարձրանալով՝ խափանեն հօրս մրմռեալ ուրուականին գիշերընթաց ոռնածայնը. ո՞չ ալ չպիտի երթամ անձամբ փնտուել ճակատամարտին դաշտը՝ խառն ազգիս արեամբը ներկելու, միայն թէ ուրիշները չփնտուուին եւ մահը

չբերեն ժողովրդեանս մէջ, ան ժամանակ մենէ ի բաց վանելու համար՝ գիտեմ զայն դարձընելը իրենց ծոցը. բայց այդ չէ որ ինձի երբէք երկիւղ ազդած ըլլայ : Ուրիշ կողմանէ ալ Աշխադարայ կուսին նայուածքը վաղանցուկ տպաւորութիւն մը չէին կրնար թողուլ սրտիս մէջ, սակայն պէտք չէ՛ր որ ազատ ըլլայի. ինչո՞ւ ճամբուս վրայ հանգիստի Աստուածական իմն պատկեր, նա մանաւանդ զինքը դեռ չի տեսած՝ ինչո՞ւ ես իմ բերնովս իր դատապարտութեան վճիռը տուած ըլլայի :

ԽՈՍՐՈՎԻԳՈՒԽՏ. Ի՞նչ էր տեսածդ :

ՏՐԴԱՏ. Հոիփսիմէ, հիտսքանչ տեսիլ, դա ինքն Դիտիզեոիանու փնտուածը, կայսերական զարմէ, խաչապաշտից կուսանաց խմբին մէջ : Վարագայ ըրանց վրայ ուր որսի ելեր էի՝ պատահեցայ իրեն, առաջին տեսլենէն Աստուածուհեաց մէկը կարծեցի զինքը եւ անհնարին սիրով սիրեցի. Աստուածային իմն շնորհք հոգեբուղիս՝ անբացատրելի անուշութիւն մը բոլոր իր անձին վրայէն՝ իր էութենէն դուրս կը ցորար. անուշութիւն՝ որ կանացի գեղեցկութեան լրումն է : Միանգամ տես զինքը, Խոսրովի դուխտ, դու իմաստուն ես յոյժ առաւել քան զիս, անոր համար ալ դու իմ սրտիս յոյժ սիրելի. դժբաղդութիւնը, քոյր իմ, զմեզ կրթեց իր վարժօցին մէջ. քանի որ ես անդուլ մարտից, պատերազմաց մէջ դեգերէի եւ կրկիսին մէջ զանձն կրթեալ գոսկերս իմ ամրապնդէի, յուսով օր մը իմ եւ քու, հօրս ու հայրենեաց վրէժն առնելու, դու, հոգւոյս հատոր, քսանը մէկ տարի անդադար յամուրն Անի կեանքդ կանցունէիր՝ բոլորովին ինքզինքդ ուսմանց եւ գիտութեանց տուած ու բնութեան գաղտնիքները հե-

տագօտելու, նոյնը հիմա ալ հոս միակեալ Գառնոյ հովանոցին մէջ: Դու լեր միջնորդ ընդ իս եւ ընդ նէ, դու համողեալ որսա՛ զսիրտ կուսին յիս յանկուցանել, մութա՛ն Խոսրովիդո՛ւլտա, քանզի սիրով կը տապլում: Ահա կու գայ... հեռանամ ես (Կեղևե):

Տ Ե Ս Ի Լ Բ .

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՅ, ՀՌԻՓՍԻՄԷ .

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՅ. Ողջամբ ըլլայ դալուստդ, կոյս դո՛ւ. լսեցի որ օտար եւ հեռաւոր աշխարհներէ կու գաս, թէ՛ երջանիկ դէպք բերին զքեզ մեր մէջ:

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Գոհուծիւն որ ողջամբ կը տեսնեմ զձեզ, օրիորդ Հայոց Խոսրովիդուլտա. հեռու երկիրներ մինչեւ հիմա կը բաժնէին զիս ձեռնէ՛ բայց ոչ եթէ միտքս ու սիրտս, վասն զի թէ եւ ես ձեզ օտար էի, սակայն դուք ինձի ո՛չ. Աստուած մը զիս հոս զրկեց ընկերուհի բարեպաշտօն կուսանօքս՝ ծանր պարտաւորութիւն մը յանձնելով մեզի որուն եւ զո՛հ պիտի ըլլանք:

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՅ. Ի՞նչ կը նշանակեն այդ խօսքերը, օրիորդ Հոբիսիմէ, վստահ լեր, բայց ինձի սիրտդ, ըսէ՛ համարձակ իրրեւ քրօ՛մ մը եւ ոչ արքայադատեր. Ի՞նչ է նպատակդ, ո՞րն է քու Աստուածդ. եթէ սիրելի ըլլային քեզ մեր ճանչցածները՝ անոնց վրայ կը խօսէի քեզի հետ եւ քու վրայդ կը հետազօտէի իրենց պատկերը: Բայց գիտեմ որ ատելի են քեզ ու քոյոց,

ուստի զրուցէ՛ որ լսեմ: Ես ոչ զոք կարհամարհեմ եւ մարդկանց սրտին մէջ կարդալը՝ իմ ամենէն մեծ ուսմունքս է միանգամայն եւ զբաղմունքս:

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Օրիորդ Խոսրովիդուլտա, իմաստութեամբ խօսիս. երանի՛ քեզ բիւր անգամ որ ճշմարտութեան լոյսը սրտիդ մէջ չի ծագած՝ այսպէս լուսաւոր է քու հոգիդ: Գանգի կուզես որ քրօ՛մ պէս խօսիմ քեզ. սէրն ինքնին կուտայ համարձակութիւն: Ողջամբ եկի այս, բայց գիտեմ որ ողջ պիտի ելնեմ ասկից. ո՛չ ապաքէն մեր կեանքը թագաւորաց ձեռքն է եւ որոց դատին զաշխարհ. բարեբաղդաբար հոն չի լիննար եզերեալ իմ կենացս սահմանը: Այս մահացու քօղին տակ անմահ ոգի մը կը տածեմ որ մահուան դէմ բարձրաբարբառ կը բողբէ թէ չեմ ես այս աշխարհէս, վասն զի աշխարհք բաւական չեն զիս լեցընել: Պանդուլտա կը թափառիմ երկրիս երեսը ուր ծաղիկ մը չիկայ որ իր փուշը չունենայ: Ա՛հ, այս բոցատոհոր չրթամբքս կուզէի քարոզել աշխարհիս ճշմարտութիւն եւ սէր՝ մի միակ սրտերու Աստուածը:

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՅ. Միթէ տիեզերաց արարիչ մը չէ՞ քու պաշտածդ ալ զոր մեք Արամազդ կանուանեմք: ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ի՞նչ պիտի ըլլան ուրեմն միւս անհամար Աստուածները:

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՅ. Ի՞նչ կը նշանակեն այդ սուրբերը որ ձեր երկինքը կը լեցնեն:

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ըճմարտութեան համար թափուած արիւններ:

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՅ. Միթէ քու Աստուածդ ալ չունի իր ստորոգելիքը: միթէ երբեմն բարկացեալ վրէժ-խընդիր Աստուած մը չի՞ յառներ ի դատաստան մեղաւորին եւ հպարտացեալ գոռոզին եւ երբեմն ալ

բարերար գթութեան Աստուած մը հեղաբար չի մերձենար իր սիրելեացը :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Հապա Դողդոնեան կողմինները , Դեղփոսի եռոտանինները , Արմենակայ սօսիքը՝ ուսկից պատգամներ կը հնչեն անդադար :

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՍ. Եւ ո՞ր աւելի ահաւորութեամբ եւ մեծ վայելչութեամբ Աստուծոյ անունը կը քարոզուի :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Երանի՛ թէ քեզի պէս ըմբռնէին ամէնքը , օրիորդ Հայոց Խոսրովիդուխտ , բայց ի՛նչ հեռաւորութիւն ժողովրդեան հաւտացածէն . ես պատմեմ քեզ աչքով տեսածս ձեր սահմանաց մէջ , ճամբորդութեանս ժամանակ , եւ արդիւնք վկայ ըլլան ըսածիս . — Երբ բռնութեան հրամանը զօրացաւ որ զմեզ մեր հայրենի երկրէն հեռանալ ստիպեց՝ յետ Եդեսիոյ քաղաքէն անցնելու ուր ձեր Արգար երկրիս վրայ առաջին Քրիստոնեայ թագաւորը ճշմարտին Աստուծոյ առաջին տաճարը հիմնեց , մինչդեռ մտանք Հայոց լեռները՝ ի՛նչ տեսանք — ամէն կողմ Քրիստոնէութիւնը հալածեալ , կռապաշտութիւնը բարձրագլուխ եւ ո՞րն արգասիքը — բորոտները մարդկանց հաղորդակցութենէ կտրուած թախառական եւ անտէրունջ լերանց վրայ հազիւ թէ Քրիստոնէից քով միայն ապաւէն մը կը գտնէին՝ անոնց վիճակակից եղբարց պէս . աչացաւները թարթափեալ աղբիւրներու քով ի զուր առողջութիւն պահատելէն սնտոի Աստուածներէ՛ յուսահատած , մեզի կը դիմէին . անոնք քեզի հաւաստեն լաւագոյն քան զաջօք բացօք նըկատողները եւ քաջառողջքն մարմնով խաչելոյն Աստուծոյ հրաչքները՝ այն Աստուծոյն զոր կը հալածէք որ կը պատուիրէ իրեններուն « Սիրեցէք զԹ՛շնամիս ձերս » :

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՍ. Վսեմ է արդարեւ այդ կրօնքը , ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Անոր համար ալ քեզ վայել , օրիորդ Խոսրովիդուխտ . բայց որ չարագոյնն է առ ձեզ՝ միտ դիր : Երբ հասանք Պալատ կոչուած տեղը՝ տեսանք որ լերան գլուխը ահագին քարայր մը բերանացեալ , մէջը կրակատուն եւ հոն Արամազդայ ու Աստղիան բազինները կանգնած էին . բոլոր լեռը խորունկէն որոտմունքով կը թնդար եւ հուր եւ ծուխ ժայթքած առենը՝ հեռուանց փայլակնանման լուսերով կը վառէր , դեւերը մէջը ուրախ զուարթ կայթէին : Յահից եւ ի վախից մօտենալով մեր Աստուծոյն օրհնութեան միմունջներ շրթունքնիս , այրին բերանը երկու վիմարդեայ մրտած վիշապներ տեսանք՝ որոնց կոյս աղջկունք եւ անմեղ պատանիներ կը մորթէին . ըսածիս ստուգութիւն կրնաս տեղեկանալ երկրին ընկիներէն :

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՍ. Ի՛նչ կը լսեմ , ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Ասոնք են , օրիորդ Հայոց Խոսրովիդուխտ , ձեր պաշտած Աստուածներուն փափաքած զոհերը . քանի որ մեր Աստուածը ինքզինքը ողջակէզ պատարագ մատուցանէ մեր փրկութեանը համար , ձեր Աստուածները մարդագոհից արեամբը կը յագեենան ու կը զուարճանան :

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՍ. Ո՛վ Դիք կարելի բա՞ն է , ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Եւ ի՛նչ բարիք կը յուսացուի այն Աստուածոցմէ որ ըստ ինքեան չարք են եւ ի՛նչ առաքինութիւն այդ ժողովուրդներէ որ ամենայն մղուութեանց եւ ախտից օրինակ եւ նախագաղափար իրենց պաշտած Աստուածոց վրայ դրոշմեալ կը տեսնեն :

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՍ. Սակայն ինչպէս կրցար դու եւ քեզի պէս տկար կուսանք՝ այնքան ահագին , հեռա-

ւոր եւ անձանօթ դաւառներէ , քարուտ ժեռուտ տեղուանքներէ , Հայոց անկոխ փափաններէն՝ անցնիլ ու գալ մինչ առ մեզ :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Աստուած մը որ ըսաւ գնացէ՛ք վիս-յեցէ՛ք ինձի համար ի հեթանոսս՝ առաջնորդեց մեզի հոս . որուն անունը Բանն է՝ լոյս մարդկան , օրէնքը՝ հաւասարութիւն եւ նշանը՝ փոփոխակի սէր , թագը փշեղէն պսակը եւ մական՝ խաչը . որուն թագաւորութիւնը քանզի չէ յաշխարհէ աստի՛ սրտերու մէջ կը թագաւորէ , որուն թշնամիները իրենց ամբարտաւան ճակատնին պիտի խոնարհեցնեն իր առջեւը՝ զինաթափեալ մի միայն իր պաշտօնէից սիրովն եւ անձնանուիրութեամբ . ա՛հ , եկ , սիրելիս քեզի հետ միատեղ դիմենք այդ ճշմարտութեան Աստուծոյն իբր ամուլք առաքինիք :

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒՆՏ. Օրիորդ Հռիփսիմէ , ես ալ ժամերով մտախոհ եղեր եմ այդ կրօնիցդ վրայօք մեր Սանատրկոյ արքայազատեր Սանդխտոյ կուսին շիրմին վրայ որ Շաւարշան դաշտին մէջ կամբառնայ . յետ երկայն խորհրդածութեանց , խոստովանիմքեզ , քոյր իմ , կռոց ստութիւնը ճանչցայ՝ մոտամբ առասպելեալ պատմութիւնք նախնի դիւցազանց , բայց քու Աստուծոյդ դէռ չկրցի խելամուտ ըլլալ :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Անհուն եւ անեզր ծով մ'է այդ , սիրելիս , այլ գոնէ հոն կը դտնես իմաստուն մտացդ բարձրութեան եւ խոհից ընդարձակ ասպարէզ եւ հոգւոյդ սնունդն անսուաղ . բայց ո՛հ եթէ զիտնայիր միանգամ որքան սիրով կու զեղու . . . Տէ՛ր իմ Աստուած եթէ երբէք թափած արցունքներս կրցան հաճոյ անցնիլ քեզ , եթէ արիւնս որ պատրաստ եմ թափելու քու սիրոյդ համար՝ պիտի ըլլայ ընդունելի

դու ինձ քոյր ըրէ զՍոսրովիդուխտ , իջնայ քու լոյսդ իր սրտին մէջ ամէն մխիթարութիւններովը , թողով ինձի բոլոր անձկութիւնները :

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒՆՏ. Հռիփսիմէ կը սիրես զիս քան զոր չեմ արժան , քու Աստուածդ ալ սիրէ գքեզ այնպէս . արդէն այդ Աստուծոյդ նետերը սրտիս խորերը կը թափանցեն . յաղթեցիր ինձի սիրալիր շնչովդ , մեծ ես Աստուածդ Հռիփսիմեայ , վասն զի բոլորովին սէր ես , մեռցի անձն իմ քեզի հետ , քոյր ցանկալի Հռիփսիմէ :

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

ՆՈՅՆՏԻ , ԲԴԱՏ .

ՏՐԴԱՏ . Ո՛հ ինչ անուշ հնչէ ձեր ձայնը ականջիս . յար եւ նման երկու սիրալիր քոյրերու որ աշխարհիս մէյմէկ ծայրէն եկած զիրար յանկարծակի զիմաւորեն եւ խօսքերնին բնաւ չի լմնար . այնպէս կարօտն ու սէր առատապէս եւ անսպառ կը բղխեն իրենց սրտէն : Ո՛ր էր թէ միշտ այսպէս սիրով մնայիք երկուքնիդ ալ հաւասարապէս սրտիս սիրելիք եւ մերձաւորք :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Երանի՛ քեզ , արքայ , որ իմաստութիւնը քեզի քոյր ես ըրեր , (ցոյցնելով զՍոսրովիդուխտ .) չըլլաս անլուղ իւր խրատուցը . ես կը զգամ որ այդ աղու ձայնը չպիտի լսեմ երկայն ժամանակ , վասն զի քիչ ատենէն պիտի թողում այս մահացու մարմինս , հոգւոյս թեւերովը՝ պիտի դրկեմ գծեզ :

ԽՈՍՐՈՎԻՊՈՒԽՏ. Ո՞վ քեզի ըսաւ, կոյս, թէ պիտի մեկնիս դու մենէ :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Իմ Աստուածս, իմ կրօնքս, եւ այս խաչը զոր յաւիտեան սրտիս վրայ կը տանիմ ես :

ՏՐԴԱՏ. Ինչո՞ւ կը յիշեցնես մեզի քու մահդ եւ մահառիթ քեզ գործին :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Մանաւանդ թէ անմահութեանս պատճառը :

ՏՐԴԱՏ. Զգուշացիր այդ անողորմ Աստուծոյն առնելը, քու բերանդ առնելու :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Ո՛հ, գթութեան Աստուած է նա որ զիս քեզի հաւասար կընէ եւ տղմի մէջ թաթառող աղբատը՝ մեզի եղբայր . այն Աստուածը որ մի եւ նոյն աչքով կը նայի արքայից գոռողութեանց եւ խոնարհեալ Հպարտութեանց վրայ :

ՏՐԴԱՏ. Ո՞վ սովրեցուց քեզ ասոնք :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Իմ ուսուցիչս, իմ սէրս Գրիստոս :

ՏՐԴԱՏ. Ի՞նչ ըսել կուզես :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Եթէ դու, արքայ, կարենայիր ըմբռնել այդ սէրը որ է ակնաղբիւր ամենայն սիրոյ, սիրուհւոյդ արեանը մէջ չէին թաթառեր ձեռքդ : Բայց դարձեալ ատեն պիտի գայ եւ շատ չուշանար որ իմ ապարանիցս քարերը դու պիտի կրես, դու իմ բոյնս, իմ դադարս երկրիս վրայ, դո՞ւ պիտի շինես, եւ սրտիդ պաշտածը դարուց ի դարս ցյաւիտեանս ամենուն պաշտելի պիտի ընես . ես ալ սիրոս բաժնուած Աստուծոյս եւ քու սիրոյդ մէջ, պիտի դամ քեզ այցելու :

ՏՐԴԱՏ. Հսիսիսիմէ, կը սիրես զիս :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Այո՛ կը սիրեմ զքեզ ի վեր քան զամենայն սէր մահացու :

ՏՐԴԱՏ. Ուրեմն չպիտի մերժես զիս :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Որ անցաւոր չէ ի քեզ, քանդի նուիրական եմ Աստուծոյս : Ո՞վ Տրդատ, դարերու մէջ տօնելի պիտի ըլլայ մեր յիշատակը եւ ատեն պիտի գայ որ Հայոց մատաղ աղջկունք մեր յիշատակին պար պիտի բողբեն :

ԽՈՍՐՈՎԻՊՈՒԽՏ. Ո՛ւր էր թէ սիրոյ եւ միութեան հաշտարար ոգին հիմակուընէ ձեր երկուքին սիրտերը զուգեր եւ երկիրս զուարթանայր :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Զուարթանայ թող երկիր . . . տես ես իմս բերեր եմ ձեզ օժիտ իւր անհուն սիրով առ Ձեզ՝ անանց յաւիտեականութեան մը խոստմունքներով :

ՏՐԴԱՏ. Եւ ի՞նչպիսի խոստմունքներ որ մի միայն զիս կը տանջեն : Գիտես, Հսիսիսիմէ, որ ոչ խնայեցի իմ վաստակաւոր հաւատարիմ պաշտօնէիս Գրիգորի այդ աղանդին համար եւ եթէ զքեզ չըսիրէի . . .

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Մի յիշեցներ ինձի քու նուաստութիւնդ, ի՞նչ իրար անցեր էք, բռնաւորք, պաշտպանելու ձեր Աստուածները, չըլլայ թէ իրենց տկարութիւնն ըլլայ զձեզ զրդողը : Գու կարծես, արքայ, որ մարեցիր Հայաստանին ճրագը, մարած չէ նա . կոյծակը մոխրին տակ ծածկած է ի խոր վիրապին եւ անձանօթին Աստուծոյ աջն է իրեն այցելու :

ՏՐԴԱՏ. Մոլի՛ս Հսիսիսիմէ :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Երանի՛ էր քեզ, Տրդատ արքայ, եթէ անլսող չըլլայիր երկնահարաւէր ձայնիս . բայց աւանդ որ ժամանակը դեռ չէ հասած եւ ես ի զուր կը խօսիմ . (կերթայ .)

ԽՈՍՐՈՎԻՊՈՒԽՏ. Կեցիր, ո՞ւր կը դիմես . . . ո՛հ չեմ կրնար բաժնուիլ քեռէ : (կեղայ .)

Տ Ե Ս Ի Լ Դ .

ՏՐԴԱՏ (առանձին .)

Ո՛հ , որպիսի մղութիւն որ զիս ալ ի միասին կը յափշտակէ . անձանօթին Աստուծոյ ձայնը , անհասկանալի բայց զօրաւոր՝ սրտիս խորերը կը թափանցէ . զարմանալի այդ կոյսը՝ ոգւոյս վայրագ գազանութիւնը կը մեղկէ : Թերեւս . . . կը սիրէ զիս . . . սակայն ինքը ուրիշ Աստուած մը կը քարոզէ իմիններուս թշնամի . . . : Երկնից թողունք կրօնից հոգը . . . դու իմ սրտիս յոյժ ցանկալիդ Հռիփսիմէ , պաշտէ՛ ինչ որ կուզես , միայն թո՛ղ որ ես ալ գրեզ պաշտեմ :

Հ Ա Ն Դ Է Ս Դ .

Յապարանսն արքունի ի ներքին սենեակն ուր են գանդքն .
տեսարանին խորը ջանք բորբոքեալք . լուսիւն :

Տ Ե Ս Ի Լ Ա .

Հ Ռ Ի Փ Ս Ի Մ Է (գֆնով անկեալ գահաւորակին վրայ
տեսարանին դիմացօքը) , ՏՐԴԱՏ (կացեալ ի սևառից) .

ՏՐԴԱՏ . Ի՞նչ գաղտնի զօրութիւն է որ զիս հոս կը կաշկանդէ . ո՞ր ծածուկ աջն է երկնքէն հովանի իր գլխուն : Ո՛վ կարծեր , ես Տրդատ արքայ որ բանակներուն առջեւ ոչ զանգիտեցի եւ մահուան դէմ յանդգնարար վազեցի՝ տկար կուսի մը առջեւ եւ իր քունին մէջ պիտի դողամ երեսէն . . . : Կարծես թէ ապառաժից վրայ կուտեալ արծուի բոյն մըն է անմատչելի , եւ սակայն աղու աղանձկին հեղամնչիւն ձայնը հնչէ ականջիս : Ո՛րչափ տարրեր քու վիճակդ իմինէս . . . դու քու անուշ քունիդ մէջ անմահից խօսակից , աշուրներդ երկրէս կտրած , աստղներուն ճակատդ դարձուցած , օդային կախաղանաւոր բուրաստանաց մէջ նազիս , ո՞ սիրականդ իմ . . . մէկ նայուածքդ . . . ո՛վ երկինք , մէկ շունչ մը , մէկ հոգեղէն ազդեցութիւն մը . . . ահա կը շարժի . . . ինչէ՞ն այս դողս . . . ո՞ւստի սարսուռն . . . քրտնիմ ես . . . օսկերքս ճարձատեն . . . սոսկալի լուսթիւն . . . ո՛վ

ահագին , անըմբռնելի մենամարտութիւն , ես ընդ
անձին ոգորիմ . (Որոսմունիի ձայն կը շտաի երկինքը) .
ինչո՞ւ կորոտայ երկնից կամարը գլխուս վրայ . գի-
շերուան ստուերներ , կարծէք զիս վախցնել . չէ՞ք
գիտեր որ Տրդատ պատերազմաց մէջ անդադար
կեանքը անցուցած է . ի՞նչ կը մրմուռը դուք բար-
կացայտ (ձեռքը կերկնցնէ բունն սիրոյ կասաղորտեան
մեջ դայչեղու կուսական մարմնոյն , երկնիէն կայ-
ծակը կը մրմուռայ .) արիւնս երակներուս մէջ կը սա-
ռի . . . չպիտի թողուս աներեւոյթ ոգի . (նորէն կեր-
կընցնէ , կայծակը դարձեալ կորոտայ փայլակերոյ .
ձեռքը իրեն կը քաշէ .) տիեզերաց արարիչը փայլակ-
նացայտ տիգօք աչաց՝ աչքս կուգէ մտնել . կարծես
թէ միանգամալ ձեռքս երկնցնեմ՝ պիտի գօսանայ .
(նորէն կերկնցնէ , ձայրէ շակր որոտընդոտ , Տրդատ
կը յեցուի արհաւրոք եւ ես ես երբայոյլ տեսարանին
խորը կը քաշուի .)

Տ Ե Ս Ի Լ Ի .

Հ Ռ Ի Փ Ս Ի Մ Է . (կարքնուայ այլ դեռ կիս բուն սկսի
նուագել .)

Ո՛հ ի Գառնոյ հովանոց
Այդ ինչ անուշ շրջնակոց ,
Գարնանաշունչ են հովեր՝
Մէկը զմէկու ձայն տըւեր .

Ըստուերք մայրեաց թանձրացէ՛ք
Ձերկնից երես ծածկեցէք ,
Երկինք եղան ինձ դահիճ .
Սիրոյ բազուկ լուսայիճ
Ա՛հ , զիմ ըստուերն հալածէ ,
Կեանքս յերկրէ պակասէ :

Նեա մը թըռաւ որսողին
Ձարկաւ սրտիս խորունկին .
Որսորդն ո՞վ է — սիրելին ,
Որսիկն եղէ սիրուհին .
Սիրոյ աղեղն է լարած՝
Մահուան նետերն են թըռած ,
Ո՞ր զքեզ խաբեց ցանկալիս ,
Ո՞վ դաւ գործեց նազելիս ,
Սիրոյն կապարճ գողացաւ՝
Մահուան գործին տեղը դրաւ :

Գամ՝ տի երկնից բարձրերէն
Գունիդ մէջ քեզ այցելու ,
Աստըղներուն աչքերէն
Պիտի նայիմ սիրելու .
Երազներուդ մէջ թռչիմ ,
Քու օդերուդ մէջ յածիմ ,
Մազերս ձրգեմ հովերուդ ,
Ձայնքս անեմ ամպերուդ ,
Խանդակաթեմ ի սրտիդ՝
Հոգւոյս պատկեր սըխրալիդ .

Ո՞վ է երկրէս սիգալէն
 Գետոց թումբերն աւրելէն՝
 Կելլայ կուգայ ընդ երկին
 Կրկին պըսակ ի ձեռին .
 Ոտքին ներքեւ աստղներ ,
 Գըլսին չորս դին արեւներ .
 Ո՛հ , տարփալիս է կուգայ
 Մանկունք երկնից հըրաչեայ
 Փետին դ՛առաջ սուրայէք
 Զերկնից դըռներըն բացէք .

Թէ խանդակաթ եմ ըսէք ,
 Անձկակարօս կաթողին՝
 Հրաւէր յինէն կարգացէք
 Զի սրտակաթ նըւաղիմ :
 Սիրոյ կրակին ջահք աստեղք
 Երկնից կասլոյս դաշտերէն՝
 Ի յառադաստն իմ մուծէք
 Յերանութեանց ի ծովէն .
 Զըլլայ որ ցօղ ոք կաթէ՝
 Մինչդեռ խնդայ Հոփփսիմէ :

Ինչո՞ւ սուգեր են հագեր
 Հայոց լեռներն ու ձորեր .
 Երկնից հովտաց ծաղիկ եմ՝
 Ես ալ շատոնց կը սպասեմ .
 Ուր ցաւ բընաւ չըտեսին
 Քոյրերս զիրար հարցուցին ,

Հըռիփսիմէ ի՛նչ ունի —
 Զերկիր ցուցի լուռ կացի .
 Շաղն յաստեղաց իջուցէք ,
 Զիմ ժողովուրդ սիտիեցէք :

(Բոյրոյիս սրափեայ) Ո՞ւր եմ ես... ի՛նչ էր քո սածս... Աստուած իմ, ներէ՛ ինձի. ահա բոլոր զգացմունքներս լեզու ելած՝ առ քեզ կը պաղատին. (ոսփի ձայն կառնու) .

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

ՀՈՒՓՍԻՄԷ , ՏՐԴԱՏ

ՀՈՒՓՍԻՄԷ . Ո՞վ ես դու որ գիշերանց եկեր ես կուսի մը սրտին ծածուկներուն գոլ վերահաս եւ իր դաղանիքները որոնելու մահահանգոյն նիրհման ծոցը .
 ՏՐԴԱՏ . Հոփփսիմէ զիս չէս ձանչնար :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ (առանձին .) Ո՞վ երկինք , տեսնել զինքը , սիրել եւ ատելոյ պէս վարուիլ հետը , կամ թէ բնաւ բան չիղրուցել , Աստուած իմ , դու ինձի ուժ տուր :

ՏՐԴԱՏ . Խաբեցիր զիս , Հոփփսիմէ . այն օրը որ երբ առաջին անգամ զքեզ տեսայ , քեզի չըսի՞ որ եթէ քեզմով երջանիկ չըլլամ , քեզի չպիտի ներեմ յաւիտեան , թէ խորտակեմ պիտի զքեզ եթէ չպաշտեմ . ի՛նչ ըրիր դու ինձի՛ , դրախտին կիսաբաց դռներէն ցուցիր անմահական երջանկութիւնները՝ երեսիս փակելու համար եւ կարծես թէ պիտի թո-

ղում, Ես գոհ էի իմ արքայութեան լեռներովն ,
 ես թագաւոր էի ընդարձակ աշխարհաց եւ ոչ ոք
 օձաւէր յիմոց հրամանաց . հիմա . . . ո՛հ այդ Կլերջին
 տեսութենէն ի վեր Գառնոյ հովանոցին մէջ , կոյր
 հաւատքը , անդորր վտառակութիւնս , իմ նախա-
 հարցս Աստուածներուն վրայ քայքայեցիր եւ փո-
 խարէն տարակոյս մը սրտիս մէջ ի խոր արմատացու-
 ցիր . այն է քու գործդ . . . Աստուածոցմէ կտրուած ,
 երբոր աչքս քու վրայդ կը հաստատեմ՝ դո՛ւ ալ ինձմէ
 երես կը դարձնես . . . Ո՞ր ճակատագրական ազիտա-
 բեր ձեռքը կենացս ասպարիզին առջեւ զքեզ մղեց ,
 ըսէ՛ , ո՞վ զրկեց զքեզ :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . Որուն անհասանելի խորհրդոցը խե-
 ւամուտ ըլլալու կարող չեմ ես եւ ոչ ոք , նախախնա-
 մող մատն որ զիս հոս առաջնորդեց ճանչնալով հան-
 դերձ իմ սիրտս . անոր դէմ բողոքէ՛ , արքայ . Ես ալ
 շատոնց կարգացի առ նա , բացի իրեն ծածուկ վեր-
 քերս՝ որոնց կատարեալ սպեղանին մահուընէ ետքը
 երկինք միայն կը սպասեմ . կարծես արքայ այս սա-
 ռուցեալ կերպարանքիս տակ սառած է ամէն բան .
 ո՛հ եթէ կարենայիր թափանցել սրտիս խորը ու
 տեսնէիր միանգամ բիւր մահից դեմ տուած ներքին
 պատերազմներս , կը գլխաւոր իմ վրաս եւ օգնու-
 թեան կը լուծայիր քու նուաղեալ , կիսամեռ , կի-
 սակենդան սիրուհւոյդ :

ՏՐԴԱՏ . Դարձու քու սիրտդ այդ անգութ տիրոջ-
 մէ , եկո՛ւր իմ Աստուածոցս՝ անոնք քեզի վայել ե-
 րանութեան ու հեշտութեան դռները բանան եւ
 նուաղեալ հոգիդ կազդուրեն :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . Կը յորդորես որ ուրանամ իմ Աս-
 տուածս եւ կը յուսաս որ զԱստուած ուրացողը իր

սիրոյն հաւատարիմ մնայ . ո՛րչափ խորիս իմ Տրդա-
 տէս . Ի՞նչ կարծես միթէ հեշտի՞ն է սիրոյ ճանքան .
 եթէ չը զգայի սրտիս հեղձամղձուկ պայթեւն ի յիս ,
 կը տարակուսէի իմ սիրոյս վրայ եւ դու տարբեր
 կըմբռնես սէրը , աւա՛ղ ինձի :

ՏՐԴԱՏ . Դու յիմարեցուցիր զիս սքանչելի գեղեց-
 կութեամբդ , հիմա ալ կը ծիծաղիս իմ վրաս եւ
 կարծես թէ կը սիրես :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . Ա՛հ , ես բնաւ չըսիրեցի զքեզ , ան-
 գութ , եւ ինչո՞ւ կուսութեան ծաղիկս խամրեցաւ .
 որո՞ւ համար ինքզինքս կենդանոյն ի գերեզման ի-
 ջուցի , եւ դեռ բաւական չէ՞ . շատ է ալ , փշրէ՛
 սիրա , կտոր կտոր եղիր վայրկենիս , դո՛ւ զարկ
 երեսիս , անողորմ , իմ յանցանքս իմ սէրս առ քեզ ,
 դո՛ւ սր անողոք Աստուծոյ մը ձեռքը մատնեցիր զիս .
 գտնէ՛ այն Աստուածը անանց յաւիտենից մէջ զքեզ
 նորէն գտնելու յոյսը կը պարզեւէ ինձի . ա՛հ ճանչ-
 ցիր զինքը , սիրելիս , չըլլայ որ զրկուինք ի մեծ
 յուսոյն եւ ի կենաց , շատ մի տեսներ ինձի այդ
 իղձը . . . եթէ դու ո՛չ , ո՞վ պիտի զթայ վրաս : Ար-
 դէն իմ նախանձոտ Աստուծոյս բարկացայտ աշուը-
 ները կը տեսնեմ իմ վրաս տնկուած , հրեշտակները
 ինձմէ երես դարձուցին , իմ կոյս քոյրերս առ հա-
 սարակ կուլան իմ վրաս , թէ որ դու ալ զիս երեսէ
 կը թողուս՝ ո՞վ պիտի մխթարէ :

ՏՐԴԱՏ . Ո՞վ տաղնապ անհնարին . ո՛ւր դիմեմ ,
 որո՞ւ զրուցեմ , ի՞նչ ըսեմ . Աստուածդ Հոփիսիմ-
 եայ , թշնամի իմ սիրոյս , դու ինձի տուն տո՛ւր .
 — Ո՞վ կայ հոն , զօրականք , Գայիանէ հոս գայ .
 (զօրակակի կը մտնեն ու կեղնեն .)

ՀՌԻՓՍԻՄԷ . Ա՛հ ինչ ըրիր , քու դատապարտու-

Թեան վճիռդ գրեցիր — (ցած) եւ ինձի մահ. (բարձր) կը ճանչնամ զքեզ ակն անտես :

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

ՆՈՅՆՔ, ԳԱՅԻԱՆԷ, ԶՕՐԱԿԱՆՔ .

ՀՌԻՓՄԻՄԷ. (Գայիսնեայ գիրկը նեռուելով.) Ա՛հ, մայր իմ, ներէ՛ ինձի. գիտեմ ինչ պիտի գրուցես, իմ ամբաստանութիւնս աչուըներուդ մէջ կը կարդամ, եւ կորանքս նշմարեմ սրտիդ անեզր տխրութեան մէջ. սակայն տակաւին անմեղ եմ ես, գոնէ անմեղ է անձս, ո՛ւր էր թէ սիրտս ալ նոյնչափ անմեղ ըլլար :

ՏՐԳՍ. Մօտեցիր, Գայիանէ, դու իմաստուն կերեաս՝ եւ կարծես թէ զգաստութեան խորհուրդներ շրթունքներէդ պիտի յորդեն. կենաց անփորձ օրիորդի մը որ սնտաի երկիւղիւ կը յուզի, դո՛ւ սովորեցուր ճանբաները, դո՛ւ խելք խառնէ անոր գործոցը մէջ, ըսէ՛ իրեն որ կատարէ իմ կամքս եւ ապրեցնէ զինքը եւ զձեզ ամենքնիդ ի միասին : Ահա ներեցի իրեն համար առ մեծի սիրոյս, պաշտել ձեր Աստուածը, մի՛ զիս եւ եւս դրդուել :

ԳԱՅԻԱՆԷ. Իմաստութեամբ խօսեցար, արքայ, եւ ժամանակին կոչեցիր զիս. տիրոջս հրամանները աչքիս առջեւը պիտի ունենամ միշտ, իրեն լաւ յիշեցընելով՝ կենաց ճանբան սովորեցնելու : (կը դառնայ Հոյիսիսնեայ) Որդեակ իմ Հռիփսիմէ, համառօտ է մարդուս կեանքը եւ վաղանցուկ պատանեկութեան

տարիները. այսօր կամք, վաղիւն ո՛չ, շուտով կը թոռմի այս արտասուաց հովտին մէջ կուսական ծաղիկը, վասն զի իր ցօղը միսթարութեան զլացեր են նմա երկինք, եւ արտասուք բաւական չեն նուազեալ ճակատը վեր վերցնելու : « Արեւելք արեւմուտք իրար անցեր են մէկ պատուական մարդրտի մը համար : » Արքայք, ինքնակալք եւ կայսերաց տէրը՝ բարձրահրաւէր կը կոչեն զքեզ ի տիկնութիւն. արիացիր, որդեակ, չըլլայ թէ զրկուիս կենաց ժառանգութենէն. քեզի շքեղ ծիրանի մը կը պատրաստէ Հայոց աշխարհը՝ զայն ստանալու համար եկար դու հոս :

ՏՐԳՍ. Օրհնեալ ըլլան այն շրթունքները ուսկից համողումն մեղրած սրան ծաւալէ :

ԳԱՅԻԱՆԷ. Լսէ՛ որդեակ, Տապակէզ ուղեւորը իւր միակ հաւատարիմ շանը հետ կը հասնի միասպառաղ լճի մը քով, եզերքը գեղեցիկ ծառատնկօք զարդարեալ : Օղին տաքութիւնը, մարմնոյ հեշտութիւնք կը յորդորեն զինքը չանտեսելու հրաւէրքը. կարծես թէ աներեւոյթ ագի մը ջուրին խորէն կը կանչէ զինքը անուշ ձայնով մը՝ եկո՛ւ, անցաւոր, հանգչէ՛ իմ ծոցիս մէջ, ո՛վ հրաւէր մահու : Առոյգ երիտասարդը մերկացեր էր արդէն վերարկուն. բայց շնիկն հաչէր, հառաչէր, տիրօջը զգեստներէն կը քաշէր, կուզէր արգելուլ. հասկցաւ որ յոյս չի կար զգաստացնելու իր տէրը, կանխեց շնիկն հաւատարիմ, նետուեցաւ ջուրը եւ ո՛վ կարծեր, խորը դարանեալ հրաշունչ վիշապ մը դուրս ժայթքեց եւ զշնիկն կուլ տալով՝ հետը առաւ իջեցուց անդնդոց վիհը : — Ո՛ւր էր թէ իմ սիրասուն օրիորդս, ես քու տեղդ գահավիժեալ զիմագրաւ իջնէի մահուան

ծոցը եւ զքեզ այս ճշմարիտ մահուընէս ազատէի :
ՏՐԴԱՏ. Ի՞նչ ըսել կուզես :

ԳԱՅԻԱՆԵՆԷ. Ձհասկցանք, արքայ, այսչափ անմիտ ես,
ՏՐԴԱՏ. Ուրեմն խաղ առնել զիս եկար դու հոս,
զառամեալ սրտաւ, քու պատմութիւններովդ.
Վասն զի կենացմէ յոյսդ կտրեր ես ու մէկ ոտքդ
արդէն մահուան դուռն է հասեր, կուզէ՞ս, չարա-
սիրտ դո՞ւ, մահուան գիրկը մատնել դեռահաս օրի-
որդը, կը նախանձի՞ս իր փառացը :

ԳԱՅԻԱՆԵՆԷ. Կը նախանձիմ իր վիճակին, մէկ ոտքս
մահուան դուռը, միւսը անմահութեան սեմին վրայ
կառուցեալ՝ բաւական չէ, կուզեմ հետո տանիլ Աս-
տուածարեալ կոյսը իր տիրոջը գիրկը աւանդել :

ՏՐԴԱՏ. Ձրկեւով զինքն ի կենաց, նուիրական մե-
ծին Անահայ ձիւնաթոյր երնջին պէս, կը բաղձաս
ծաղիկներով պսակած ծաղիկ հասակը՝ զո՞ւ մատու-
ցանել Աստուածոց բարկութեան :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Իմ տէրս ալ իբրեւ ոչխար ի սպանդ
վարեցաւ եւ իր կտրչին առջեւը անմուռնչ կայր :
ՏՐԴԱՏ. Ո՞վ է Տէր, ո՞վ :

ԳԱՅԻԱՆԵՆԷ. Այն որ քուկդ ալ է :
ՏՐԴԱՏ. Գայիանէ, կորսունցնեւ կուզես զան ալ
զքեզ ալ :

ԳԱՅԻԱՆԵՆԷ. Ո՛ւր էր թէ կարենայի ժամ մը տաջ
եւ զքեզ ի միասին սպրեցնել :

ՏՐԴԱՏ. Ո՞րն է իմ վտանդս ուսկից կուզես զիս
սպրեցնել :

ԳԱՅԻԱՆԵՆԷ. Ամենէն մեծ վտանգն արքայ, յորմէ
ոչ խիթայ մարդ որով անհող կը կենայ եւ անակըն-
կալ հասանէ :

ՏՐԴԱՏ. Դու որ այդ աչքերովդ կը տեսնես իմ վը-

տանգս, չի կրցար առաջուց գուշակել գլխուդ դա-
լիդ մնասները :

ԳԱՅԻԱՆԵՆԷ. Շատոնցուընէ տեսայ իմ փառք արքայ,
ՏՐԴԱՏ. Գիտե՞ս որ մահուան ձեռքը պիտի մատնեմ
զքեզ :

ԳԱՅԻԱՆԵՆԷ. Գիտեմ որ անմահութեան զիս պիտի
ղրկես :

ՏՐԴԱՏ. Անմահութիւն կը կոչես նախատակոծ չար-
չարանօք լի մահ մը :

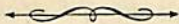
ԳԱՅԻԱՆԵՆԷ. Ինձի եւ իմոցս համար ո՞ եւ է մահը
անմահութիւն է :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Ո՞վ մայր իմ, հրեշտակ երկնառաք-
սիրոս արդէն դեղեւել սկսեր էր ազտազտուկ աչ-
խարհի մը ծփանացը եւ իմ Աստուծոյս մէջ. դո՞ւ
իմ առաքինութիւնս արթնցուցիր, սրտիս մէջ նիր-
հեալ կայծն արծարծեցիր. քեզմով քաջալերեալ,
քեզի հետ կը դիմեմ անմահաբեր մահուան գիրկը.
Ուրախացիր մայր. եւ դու սէրդ իմ, փոխանակ ինձի
նուաստութիւն եւ նախատինք բերելու՝ պիտի ըլլաս
ինձի փառք. տկար կուսիս առջեւ յարեան սկայա-
գեղ հասակն, մարմին եւ աշխարհք՝ բոլոր սիրոյ
հրապոյրքներովն եւ սրտի հանգոյցներով վարակեալ.
Ծարաւի էր անձն իմ կենաց, հիմա ծարաւի եմ
մահուան, վասն զի վերին օրհասական ձայնը գո-
ռաց ականջիս՝ ընտրէ քու Աստուծոյդ եւ կամ սի-
րոյդ մէջ, ո՞չ Տրդատէս չպիտի կորսունցնեմ ինք-
զի՞քս՝ կորսունցնելու համար զքեզ յաւիտեան. քու
երեսդ մահաբեր է ինձի, քենէ հեռու՝ արիւն եւ
հուր եւ սուր՝ իմ Աստուծովս ամէն բան պատրաստ
եմ ընդունելու քու ձեռքէդ. — Հապա՛, երթանք,
մայր իմ Գայիանէ, մնաս բարով, Տրդատէս, ուրիշ
աշխարհք մը կը տեսնուինք անչուշտ : (կերթան)

Տ Ե Ս Ի Լ Ե .

ՏՐԴԱՏ (սոսանձին շուարեալ .

Ի՛նչ էր անցածը , երանջ արդեօք թէ ուրուական .
սակայն կը յիշեմ թէ հրաշագեղ էր տեսիլն . ո՞ւր
տարաւ մայրն , ի՛նչ եղաւ աղջիկն , ո՞ւր եմ ես .
Թողուց զիս ու ես կը թողնում գինքը , այսպէս քնար
եղէ եօ . զօրականք , հասէք ետեւնուն , զարկէ՛ք . . .
(գիճուորները կերբան .)

Տ Ե Ս Ի Լ Ձ .

ՏՐԴԱՏ , ԽՈՍՐՈՎԻԳՈՒԽՏ .

ԽՈՍՐՈՎԻԳՈՒԽՏ . Եղբայր իմ , Հօրիսիմէ ո՞ւր գնաց ,
ՏՐԴԱՏ . Ի մահ :

ԽՈՍՐՈՎԻԳՈՒԽՏ . Ինչո՞ւ .

ՏՐԴԱՏ . Ինք ուղեց :

ԽՈՍՐՈՎԻԳՈՒԽՏ . Ո՛վ կըքերով կուրցած եղբայր ,
փութա՛ , ետ ա՛ռ հրամանդ . չըլլայ թէ իր սրտին
ուղղած նետդ դառնայ գքեղ խոցէ :

ՏՐԴԱՏ . Սոսրովիդ սուտ , թո՛ղ զիս :

ԽՈՍՐՈՎԻԳՈՒԽՏ . Ո՛հ , միջնարդու թեան խոնարհած
ժամանակս՝ քեզի համար կը իմ պաղատ եղբայր . ին-
չո՞ւ անպառ ցաւոց ու հառաչանաց մէջ կուզես
թաղել սիրտդ : Արդէն իր անձը՝ նուիրական իւր

Աստուծոյն , մեռեալ է ըստ աշխարհի , սակայն դու
ի՞նչ պիտի ըլլաս՝ երբ անդարձ կորսունցնես զչը-
ռիփսիմէ :

ՏՐԴԱՏ . Լուէ՛ թէ չես ուղեր զիս մեռցնել . . . ան
ինչո՞ւ . . . (կեղևե)

ԽՈՍՐՈՎԻԳՈՒԽՏ . Ես դեռ հոս . . . երթամ , վաղեմ ,
բաւական է ժամանակին հասնիմ . երկի՛նք թեւեր
տո՛ւք ինձի :

Հ Ա Ն Գ Ի Մ Ե .

Տեսարանն է ի հնձանահարս այգեստանոյն որ կան շինեալ ի հիւսիսոյ արեւելից կուտ մայրաքաղաքին ուր նամատակեցան սուրբ կուսանքն. (Ագաք. Պսմ. Հայոց.) Այգիին դուռը :

Տ Ե Ս Ի Լ Ա .

ՄԱՆԵՆ, ՆՈՒՆԵՆ

ՄԱՆԵՆ (անձկանոց սպասելոյ.) Նուենիկ, դեռ չեկան, արդեօք չ'պիտի գան. դու քաղաքը իջնելու ճանբաները գիտես. քանի որ անհամբեր կը սպասենք, սիրտս կը հատնի իրենց համար. ո՛հ, քոյր իմ, կուզեն միատեղ երթանք լուր մը առնելու. չըլլայ թէ դժբաղդութիւն մը պատահած ըլլայ մեր պարկեշտասէր մօրը եւ նազելի քրոջը :

ՆՈՒՆԵՆ. Ի՞նչպէս կը համարձակիս, երկչոտ եղնիկ դու ի բնէ. կրնաս տեսնել երեսն եւեթ այդ գազանադէմ գինուորաց՝ որոնք չորս կողմի գիւղերէն քաղաքը տանող բոլոր ճանբաները բռնած են :

ՄԱՆԵՆ. Քոյր իմ, սէրը աներկիւզ կրնէ եւ քանի որ Գոյիանեայ եւ Հռիփսիմեայ պատկերները մտացս առջեւ ունիմ՝ օտար դէմք մը աչքիս կրնայ երեւալ, ուրիշ կողմանէ դու ալ քովս չես Նուենիկ :

ՆՈՒՆԵՆ. Այո՛, բայց ես ի՞նչ կրնամ ընել այնքան դահլիճ գինուորաց դէմ. ի՞նչպէս կրնամ զքեզ պաշտ-

պանել. լաւագոյն կ'ըլլայ, քոյր իմ անուշ, ես միայն երթամ, ինքզինքս առանձին ապրեցնել թերեւս աւելի դիւրին ըլլայ :

ՄԱՆԵՆ. Ա՛հ, ո՛չ սիրելիս, այսպիսի ծանր վտանգի մէջ զքեզ մինակ թողում ու ես ձեռուընդ կապած հոս մնամ. . .

ՆՈՒՆԵՆ. Աղօթքովդ կրնաս ինձ օգնել, քոյր իմ քաղցրիկ. միւս կողմանէ ալ մեր յարգոյ մօրն եւ նազելի քրոջը սէրը՝ ինձի թեւեր կուտայ անշուշտ ժամ մը առաջ դառնալով՝ քու փափուկ սիրտդ հանդարտելու :

ՄԱՆԵՆ. Ո՛հ, չէ՛, Նուենիկ, այնքան աղօթք ըրի Աստուծոյ, բայց Աստուած իմ անարժան աղօթիցս ականջ չի կախէր :

ՆՈՒՆԵՆ. Մի՛ ըսեր այնպէս, քոյր իմ Մենիկ, թէ որ քեզի ալ չի լսէ, ո՛ւր պիտի լսէ. Աստուած անմեղներուն աղօթքին՝ ամենէն շուտ ականջ կուտայ կըսէ մեր մայրը Գոյիանէ, եւ դու մեղք ինչ ըսելէ չես գիտեր. Հռիփսիմէ անգամ կը նախանձէր քու անմեղութեանդ :

ՄԱՆԵՆ. Երանի թէ այնպէս ըլլար. . . մինչեւ հիմայ դարձած կըլլային. ո՛ գիտէ ինչ եղան. անհ, Նուենիկ, ի՞նչ ընենք :

ՆՈՒՆԵՆ. Գոնէ Հռիփսիմեայ վզէն կախուած սուրբ Պատրոնիկեայ խաչը վրանիս ըլլար, սիրելիդ իմ Մենիկ. այսչափ չէի զանդիտեր. անիկա արագ արագ կը հասնի յօգնութիւն ի տաղնապ ժամու : Անով Հռիփսիմէ անշուշտ ողջ առողջ մեզի կը դառնայ :

ՄԱՆԵՆ. Սակայն ինչո՞ւ կուշանան, Նուենիկ, ես ալ չեմ կրնար սպասել. թէ որ ինձի հետ դաս աղէկ կընես, ապա թէ ոչ ընկերներէս. . .

ՆՈՒՆԷ. Եւ ուրիշ որո՞ւ կրնամ հաւատալ իմ Մե-
նիկս, Երթանք, սիրելիս, բայց լաւ միտքս ինկաւ.
Սուրբ Գիրքը կըսէ՝ ուր երկուք ժողովին յանուն
իմ, ես ալ անոնց մէջ եմ. գոնէ ճանբայ չեղած եկ
միացնենք աղօթքնիս. անշուշտ Աստուած կողորմի.
ՄԱՆԷ. Այդէկ ըսիր, քոյր իմ. (Երկուք մեկին
ծուր կը դնեն.) Աստուած իմ, քու կամքդ ըլլայ
միշտ ամէն բանէ առաջ, բայց դարձո՞ մեզ մեր մայր-
ընտանեացն ու ցանկալի քոյրը Հոփսիմէ, Աստուած դու
սէր ես. գիտես մեր սէրն ալ՝ դարձու մեզի մեր
մայրը ու սիրելի քոյրը Հոփսիմէ. Աստուած մեր
միշտ պաշտամբ դքեզ, բայց ուրախ սրտերէ՝ աւելի
ջերմ գոհութեան աղօթներ կը բղխեն՝ անոր համար
գոնէ վայրկեան մը ըլլայ, դարձո՞ւր մեզի մեր մայրը
ու անձկալի քոյրը Հոփսիմէ :

Տ Ե Ս Ի Լ Բ .

ՆՈՅՆՔ, ԳԱՅԻԱՆԷ. ՀՈՒՓՍԻՄԷ (մեկ կողմէն)
ՊԱՐ ԿՈՒՍԱՆԱՅ (միւս կողմէն)՝ ներսէն ընդառա-
ջեալ ի դուռն այգոյն.)

ԳԱՅԻԱՆԷ. Ողջոյն ձեզ, որդեակք իմ, ձեր աղօթ-
քը հասաւ Ամենակալին ականջը՝ դարձուց զմեզ առ
ձեզ. որչա՞նի ուրախ եմ վերջին անգամ մ'ալ տեսնե-
լուս իմ սիրելի զաւկներս, գոհութիւն քեզ Աս-
տուած :

ՆՈՒՆԷ. Ողջամբ եկիր մայր ցանկացեալ :

ՄԱՆԷ. Ողջամբ եւ դո՞ւ Հոփսիմէ, ո՞չ անմեկին ի
սրտէս, չէ՞ս գիտեր քանի դարեր անցան մենէ բաժ-
նուելէդ ի վեր. ո՞վ ազատեց դքեզ, ո՞ր հրեշտակը
առաջնորդեց ձեզի հոս :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ. Քոյր իմ Մենիկ ձեր աղօթքովը երկ-
նից այցելութիւնը հասաւ ինձի մեր պարկեշտասէր
Գայիանէ մօրը հետ. քիչ մ'ալ ժամանակ ունիմ ձեր
քաղցր տեսութիւնը վայելելու՝ զի մահն ետեւէս կը
հասնի : Մայր իմ, Գայիանէ, դու եկար փնտռեցիր
ու գտար քու մարտնչալ եւ վիրաւոր ոչխարդ, դո՞ւ
պիտի դարմանես : Ատենն է ալ որ յայտնեմ հրա-
պարակաւ դառն գաղտնիքս, կարեկցաբար ողորմե-
ցէ՛ք ինձի, քորք իմ առաքելիք, եւ սրտաբեկ հոգիս
կաղզուութեցէ՛ք : (Այս լսելով ծուր դնէ առ ոսո Գա-
յիանեայ որ մեջ տեղը կայնած է, կուսակի շուրջ բո-
ւորիլն, անեկը ուշադրութեամբ մտիկ կընեն՝ ի՞նչ մը
լուռ կենալէն ետք.) Սկզբնաբոյս հասակիս մէջը,
սէրն աշխարհիկ, անակնկալ յիս յարձակեցաւ եւ
զբաւեց սիրոս : Ո՛չ ժամանակք, ո՞չ միջոցք, ո՞չ խըս-
տակրօն կենաց մը բարեպաշտօն սովորոյթք՝ կրցին
մուցնել տալ ինձի այդ բուռն զգացումը. գոնէ առ
երեսս հանդարտած էր՝ երբ անհասանելի վերին կա-
մաց ակնարկութեամբ՝ հարկադրեցանք դալ այս եր-
կիրը. վկայ էք ամէնքնիդ որչա՞նի դժկամակեցայ եւ
երբէք չէի յանձն առնուր եթէ Աստուծոյ հակա-
ռակիլ հարկ չըլլար : Հասանք հոս, տեսայ իմ սիրե-
լիս՝ աշխարհիս տէրը, տեսաւ նա զիս առաջին ան-
գամ եւ իր գոռ սրտին մէջ, իմ տխուր եւ դժբաղդ
պատանեկութեանս հրապոյրքները՝ զարթուցին
բուռն սէր մը. վարաբայ լեռը մեր յիշատակարա-
նաց մէջ նշանաւոր պիտի ըլլայ. այդ օրէն ի վեր ա-

մէն բան ծանօթ է ձեզ. գիտէ եւ Աստուածն իմ
ինքնին թէ կը սիրէի զինքը եւ թէ բողբոզին դեռ
չեմ ազատ. բարեխօսեցէք ինձի համար, քորք իմ
առաքինիք :

ԳԱՅԻԱՆՆԷ. Որդեակ իմ, խոնարհ խոստովանու-
թիւնդ սրբէ գրեզ ամենայն յանցանքներէդ, ազատ
հողիդ արձակեալ յաշխարհիս կապտնաց՝ թուչի դէպ
ի երկինք եւ սրտագէտն Աստուած իր ողորմու-
թեանը մէջ՝ գոյ քեզի այցելու : — Ահա հասաւ
ժամանակը, որդեակք, միայն երկնից արժանաւոր
դուք կուսանք, պիտի երթաք այցելու. երջանկու-
թեան սիրոյ դաւառներուն, եւ այդ սիրտերը զոր
աշխարհք չկրցին լեցնել՝ պիտի արբենան երկնից
յարահոսան աղբիւրներէն. եւ դու նախ Հովիտիմէ
մեզի երկնից դռները պիտի բանաս, արիացիր որ-
դեակ, սրովհետեւ շատ աւելի վշտացար՝ վարձքդ
ալ աւելի շատ պիտի ըլլայ. աղօթեցէք ամէնքնիդ,
երթամ ես սոհ մը տեսնելու Մարիանէ հիւանդ
քոյրերնիդ որն որ անշուշտ կը հեծէ իւր տառապա-
նաց անկողնոյն վրայ : — Որդեակք իմ, միշտ առ
ձեզ եմ, ձեզի հետ ապրեցայ, ձեզի համար պիտի
ըլլայ վերջի շունչս ալ. Երկու կուսակի քեւ կուսակ
նորերնուն ու կը սակին զինքը :

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

ՆՈՅՆՔ, (բայ ի Գայիանեայ եւ յերկուց
կուսակացն) :

ՆՈՒՆԷ. Այսպէս ուրեմն հասաւ նախասահման-
եալ ժամը՝ վկայելու մեր ի հեթանոսս. դեռ չիտե-
սած՝ դատապարտեց զմեզ իշխան աշխարհիս այսո-
րիկ : Ծաղիկը չի ծլած՝ կուզէ հեղձնել զսերմն Հայոց
ժողովուրդը . . .

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ոհ, ո՛չ, քոյր իմ, ամենակարողն Աս-
տուած որ մասնաւոր դիտմամբ մը զմեզ հոս կան-
չեց, իրեն համար մեր արիւնը թափելու՝ անպտուղ
չպիտի թողու զայն անշուշտ :

ՄԱՆԷ. Ես ալ կըսէի ինքնիրենս՝ անձն իմ փոխեաց
ի լերինս, հոն աղօթիւք կը յուսայի իջեցնել Աստու-
ծոյ բարկութիւնը եւ ջանալ հաշտեցնել աշխարհս
իրեն հետ. բայց այս է եղեր իր կամքը, ինչպէս որ
կամենայ՝ այնպէս բառնայ թող կեանքս յապակա-
նութենէ : Սակայն . . . (կը կեանայ Հովիտիմեայ վրայ
խանդաղասակօք նայելով) :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ի՞նչ ըսել կուզես Մենիկս :

ՄԵՆԻԿ. Ո՞վ կրնայ քու վրադ անդթանալ, քոյր
իմ անուշ, ո՛հ չէ, երկինք այնչափ անգութ չեն կըր-
նար ըլլալ որ գրեզ մեզի դարձնեն՝ անմիջապէս նո-
րէն առնելու համար :

ՀՌԻՓՍԻՄԷ. Ի՞նչ ձար նազելիս, քիչ մը առաջ
չէիր ըսեր՝ գոնէ վայրկեան մը տեսնէի, Աստուած
լսեց աղօթքիդ, ալ ինչ կուզես : — Ես պիտի եր-

Թամ, քոյր իմ, հանդարտէ, իմ ժամանակս լեցուած է. նունէ դո՛ւ իրեն սիրտ տուր, հասկցուր որ մահուան ձեռքէն ոչ ոք կրնայ ազատիլ... (Նունէ յուռ կը կեկայ, Մանէ յայ.) Ինչո՞ւ կուլաս, քոյր իմ, կը նախանձիս իմ փառացս եւ հանդերձեալ պսակիս. դուք ալ քիչ ատենէն հաղորդ պիտի ըլլաք, բայց ինչպէս դուք իմ քովս, ես ձեզի չպիտի կարենամ սիրտ տալ. չիլանք, քորք իմ, մանաւանդ թէ՛ ուրախանանք ամենքնիս: Ա՛հ Մենիկս դոնէ չզիտնայիր սիրտս որչափ լեցուն է արցունքով... բայց դու, իմ քաղցրիկ, ախանջ դիր յետին խօսքերուս, սիրոյ կտակս այս ըլլայ ձեզ. մօտեցէ՛ք քովս եկէ՛ք, քորք իմ սիրելիք: (Կուսակն չորս կողմը կը ժողովին, եւ թերեկն վար կախուած կը մնան, հանստոս յուրեկն մը ետքը. — Ա. յո՛, սիրեցեալ ընկերակիցք իմ, կենաց եւ մահուան օդ մը կը փչէ այս երկրիս երեսէն որ իմ սրտիս հնացեալ վէրքերը կը զայրացնէ... բայց ի՛նչ անուշ... Միթէ՛ դո՛ւ սիւգ հեղաշունչ, առաւօտին, խնկաբոյր՝ պատգամաւոր նուիրակմն ես դու ինձի իմ սիրոյս կողմանէ, հրաւէ՛ր մը առագաստի, եթէ մահուան ժամակոչ: — Քորք իմ, աւասիկ կը բացուին աչքիս առջեւ արքայութեան դռները, անկից կուգայ նուիրակն հոգեշունչ նուաղեալ սրտիս այցելու. ծաղկահասակ կոյս օրիորդ մը կայներ արքայաշուք տեսլամբ, զուարթադէմ զմեզ երկինք կը հրաւիրէ. երկու ձեռքը պսակներ՝ դէպ ի մեզի կերկրնցնէ. վիայուհեաց դա առաջին, հրեշտակն Հայոց՝ հոգեկցորդ քոյր մեր Սանդուխտ, գորովելով կը նայի առկախեալ հայրենի հողոյն երեսը: Ո՛հ որքանի անպարտ արիւններ թափուած են ու պիտի թափուին այս արիւնազանգ Հայոց հողին վրայ. դիւ-

ցազանց եւ վկայից արեամբն է շաղխեալ հողս այս՝ ուսկից Ադամայ կաւը ստեղծեց ինքն Աստուած կենդանի՝ իրեն հոգիէն շնչելով ի նմա. յարենէ Աբելի արդարոյ, մինչ ի յաւադայս յաւիտենից, նշխար մը չի կայ այդ հողին վրայ որ սուրբ չըլլայ, նուիրական ու երկրպագելի. բոլոր այդ լեռներուն ու բլուրներուն ծայրերէն Աստուածային սիրոյ ջահեր բորբոքեր կերթան կցին աստղներուն. յամենայն բարձանց երգք, օրհնութիւնք դէպ ի յերկինս սլաքածեւ կը թռչին մարմիննին ուրացած հոգիներէ: Գու եւս, անոնց թուոյն մէջ, ո՛ իմա Մենիկ, ան փութա ի լերինս, մահուան հոտ կառնում ես հոս. միայն յիշէ՛ զիս ալ քու աղօթիցդ մէջ, յիշէ՛ քու ընկերներդ, յիշէ՛ նաեւ զայն զոր սիրտս բնաւ չի կրնար մոռնալ, իրեն հետ դու ալ սիրէ՛ այս հողը վասն զի սրտիս հետ շատ զօրաւոր կապեր ունի, խնամոց կարօտ է, սէր կուգէ որ ոգի սունու այդ երկիրը, քանզի մերն ալ է, ամենուն է այդ հայրենիքը: Ես դո՛հ եմ որ հոս պիտի փռեմ իմ արեան ծիրանիս եւ փառացս մէջ պիտի ննջեմ: — Սակայն ինչո՞ւ համար լի են օդերն տխրութեամբ եւ հովերն հառաչանքներով... խաւար պատէ երկնից երեսը... Ի՞նչ ձայն է որ կը լսեմ:

ՄԱՆԵ. Ա՛հ, քոյր իմ, չարագուշակ կերպարանքներ կերեւան հեռուէն, փախչինք:

ՀՌԻՓՍԻՄԻ. Թագաւորին զինուորներն են կուգան զիս տանելու. նունէ՛ ազատեցէ՛ք մայրերնիս:

ՆՈՒՆԵ. Երթանք խնայքնեք: (Նունէ դուրս կեկնէ եւ ունակի ի կուսակաց միասեղ.)

Տ Ե Ս Ի Լ Դ .

ՀՈՒՓՍԻՄԷ , ՄԱՆԷ , ՊԱՐ ԿՈՒՍԱՆԱՅ , ԲԱԲԿԷՆ
և ԴԱՏԻԿ ՁԻՆՈՒՈՐԲ .

ԴԱՏԻԿ . (մեկրուսի .) Դիչերը խաւարին է աչքս չո-
րոչեր :

ԲԱԲԿԷՆ . Ահաւասիկ են Դատիկ . դա՛ ինքն է .
քոյրերը չորս կողմն աւեր են , ինչպէս ալ գեղեցիկ է :

ԴԱՏԻԿ . Ի՛նչ օգուտ պէտք է մեռնի :

ԲԱԲԿԷՆ . Ձեռքս առաջ չերթար :

ԴԱՏԻԿ . Թաղաւորին հրամանն է ի՛նչ կրնանք ընել :

ԲԱԲԿԷՆ . Այո՛ , սակայն չի տեսար որչափ անձ-
կութիւններով խառն էր այդ տուած հրամանը . ո՞
գիտէ թէ մինչեւ հիմա զղջացած չէ :

ԴԱՏԻԿ . Ընկեր , մեր կեանքը վտանգի մէջ կը
դնենք , մենք մեզի տրուած հրամանը պէտք է կա-
տարեմք . հասցն ընկերդ քանի որ հոս դանդաղիմք ,
գուցէ մայրը անդին կը փախցնեն . վերջէն թաղա-
ւորին բարկութենէն ո՞ր կը փախչինք : (Հոխիսի-
մեայ մօտեակարով) Կոյս դո՛ւ , գիտես որ մահ կը բե-
րենք քեզի :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ . Ես պլ անոր կը սպասեմ :

ՄԱՆԷ . Ո՛վ արիւնդուչտ դահիճներ , ինչպէս ալ
ձեռքերնիդ չի դողար , ի՛նչ ըրաւ ձեզի :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ . Թո՛ղ տուր , Մենիկ , բարձրագոյն հրա-
մանին պաշտօնեայք են անոնք , ի՛նչ կրնան ընել .
(գիկուռուրաց դառնարով) ահաւասիկ եմ զօրականք .
մնա՛ք բարով , ընկերուհիք իմ , Մենիկ վերջին ող-
ջոյնս տո՛ւր մեր մօրը եւ բոլոր կոյս քոյրերուս : (Ող-
ջագուռնէն զխեարսս .)

ՄԱՆԷ . Ո՛չ , թող չեմ տար :
ԲԱԲԿԷՆ . Դատիկ :

ԴԱՏԻԿ . Պէտք է որ մեռնի . — ո՞ր է մայրերնիդ :
ՄԵՆԻԿ . Ի՛նչ կը լսեմ :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ . Ինձմով յագեանայ թաղաւորին բար-
կութիւնը :

ԴԱՏԻԿ . Որովհետեւ չուզեցիր ապրիլ , մեռի՛ր դու
նախ . (դաշոյնով կը գարնէ , Հոխիսիսիկ սակաւ ան-
կանի վիրաւոր , Մենիկ վրան կը պղտուի , կուսակ
խուճապիկն) : Ընկեր երթանք փնտուելու մայրը . (եր-
կուր մեկեկն այգիիկն դուռնէն ներս կը մտնեն .)

Տ Ե Ս Ի Լ Ե .

ՀՈՒՓՍԻՄԷ , ՄԱՆԷ .

ՄԱՆԷ . (չորս կողմը նայելով .) Մինակ եմ ես , ա-
ռանձին . Աստուած իմ , եւ ամենայն հրեշտակք
Աստուծոյ հասէք ինձ յօգնութիւն Այսպէս
արիւնթաթաւ իմ ծոցիս մէջը վերջի շունչդ պիտի
տայիր , քոյր իմ չքնաղ Հոխիսիսիկ :

ՀՈՒՓՍԻՄԷ . Մենիկ , ամենայն ինչ կատարեալ է . . .
սիրելի գրկացդ մէջ . . . երբեքալ հոգիս սպաստանի . . .

Տ Ե Ս Ի Լ Զ .

ՆՈՅՆՔ , ՏՐԴԱՏ .

ՏՐԴԱՏ . (մուքիև մեզ մօտենալով .) Ի՞նչ հառաչա-
նաց ձայներ կը լսեմ . . . չըլլայ թէ մահուան հրամա-
նը սրտիս ցանկութենէն շուտով թռած հասած ը-
լլայ . երկինք , փարատեցէ՛ք ամպը գլխէս . . . (Հոխի-
սիմեայ մարմնոյն վրայ մարտիրոսաց շղրը կարեղով
սեասրանը այդ շուտէն սակաւ առ սակաւ կը շուսա-
ւորուի . Հոխիսիմէ իր արեանը մեզ յերեւան կեղ-
նէ .) Ինչ կը տեսնեմ . . .

Տ Ե Ս Ի Լ Է .

ՆՈՅՆՔ , ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՏ և ՕՏԱՅ .

ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՏ . (սեսնեղով զՀոխիսիմէ .) Շատ ուշ
հասանք , Օտայ . (եղբորը) Ի՞նչպէս կրցար անգութ ,
զիս ալ միատեղ պատժէ , Հոխիսիմեայ Աստուածը
իմն ալ է . ա՛հ ինչո՞ւ զատեցիր զայն մենէ , խլեցիր
սիրտս , վերցու կեանքս ալ . . .

ՀՈՒՓՍԻՄԷ . (ոգի առնելով .) Ի՞նչ անպատում ուրա-
խութեամբ կը լեցընես կենացս վերջին ժամը . . .
քոյր իմ Խոսրովիդուխտ . . . հազիւ թէ գքեզ գտայ
ու կը կորսնցնեմ . . . ա՛հ , ոչ , առ քեզ առ քեզ Աս-
տուած իմ . . . բարէ սիրելի ձեռքեր փութացուցին
իմ մահս . . . ո՛հ սիրելի ձեռքեր . . . (ցնորեալ) Ո՛ր եմ
ես , տես , ինչպէս սրարչաւ կանցնին կառքերը ,

ամենէն յառաջադէմ կը վազէ իմ սիրելիս , ո՛հ ինկար ,
կառացի անխն ընդոստուցին , յաղթութիւնը քենէ
գողացան . . . ո՞վ առիժաբար կը վազէ ետեւնուն ,
ահա հասաւ , նա ինքն է . . . հզօր բազկացը մէջ կե-
ցան անխնեքը , կը կոտորին հանդիսատեսք , ի՛նչ
կըլլաս սիրտս : Բայց ո՞վ վերցուց աչքէս տեսիլը ցրց
եղջիւրքը թափելէն . . . դա ինքն՝ յաղթող կը դառ-
նայ գոռող սկայն ձեռքին մէջը : Խնդութիւն քեզ
հայրենիք . տարէ՛ք զիս յաղթականին քով , դափնի-
ներով պատկեմ սիրելի ձակատը , զեղուն լանջացս
վրայ հանդէնցնեմ քրտնաթոր գլուխը , մէկդի առ-
նում երեսէն թագազանգուր մագերը : Տեսէ՛ք , տե-
սէ՛ք . . . ահա իր պսակը գլխէն կը վերցնէ , սիրել-
ւոյս ձեռքը պատեց զիս . . . թագը իմ գլխուս վրայ
կը դնէ . . . Հայոց աղջիկներ ինձի նայեցէ՛ք . . . գե-
ղեցիկ եմ ես . . . ինքն է Հայաստանին տէրը , ես . . .
Հայաստանին տիրուհին . . . Հայոց աղջիկներ մօտ առ
իս եկէ՛ք . . . ձեր վրայ յենում . . . քանզի սիրով կը
նուաղիմ . . .

ՏՐԴԱՏ . Ի՞նչ կը լսեմ :
ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՏ . Աւանդ քեզ , եղբայր , ինչպիսի
սիրելիէ կը բաժնուիս :
ՄԱՆԷ . Հոխիսիմէ , քոյր իմ , մահուան հրեշտակը
կեցերէ գլխուդ վերեւը , ա՛հ ինչէր կը գրուցես :
ՀՈՒՓՍԻՄԷ . (սրախեալ .) Եղբուկ զիս թշուառա-
կան . . . է՞ս Գրիստոսի հարս , երկնանուէր ուխտեալ
կուսան . . . Գթութեամբ նայէ Տէր տկար արարա-
ծիս վրայ . . . կեանքս քեզի նուիրեցի , հոգիս քու
ձեռքդ կաւանդեմ , սիրտս եթէ շուարեցաւ մնաց
կամ թէ երբէք տկարացաւ՝ յիշէ որ հող էի եւ ի
հող դառնամ . . . արեանս մէջ լուացի ես իմ սէրս .

քու ամենակալ աթոռէդ շող կաթէ վրաս . . . — Ընդէր մոլիս Տրդատէս, պիտի թողում ես զքեզ, բայց դու առ իս պիտի դաս . . . անդին քեզի կը սպասեմ . . . մի յուսահատիր ո՛վ իմ սիրելիս . . . Ա՛հ . . . բայց ինչէն է որ . . . մահուան սլաքները . . . խորաթափանց . . . կազդեն ի հոգիս . . . սիրտս կը կեղեքեն . . . օգնութիւն . . . մնաք բարով . . . Հայոց աղջիկներ . . . սիրելի քոյրերս . . . պար բոլորեցէք . . . ճաղիկ սփռեցէք . . . իմ շիրմիս վրայ . . . կը մեռնիմ ես . . . բայց . . . իմ . . . յիշատակս . . . (կը մեռնի . . .)

ՏՐԴԱՏ. Մեռաւ Հռիփսիմէ, մեռաւ նա — երկինք (գոչեղով կիսադուրեամբ վեր կը նայի . . .) դեռ լուսինը կը շարունակէ՞ իր ընթացքը. դեռ աստեղաց աչքերը չի խաւարեցան. այսպէս կը խնտան մեր վրայ. Անիծեալ ըլլայ այն Աստուածը, որ մանկան տղայոյ պէս խաբեց իմ յոյսերս, այնպէս ալ պարապը ելլեն իր յոյսերը. խաւար, աշխար, հառաչք, հուր դժոխոց, յուսահատ կատաղութիւն՝ այս ըլլայ անոր բաժինը. Հռիփսիմեայ յիշատակը մի միայն արիւնթաթաղ դեգերի կործանեալ տիեզերաց վրայ . . . սակայն . . . (արհաւրոֆ) նսեմաստուեր անտառաց շուքերը զիս կը կոչեն . . . քստմինին հերք իմ եւ մարմինք, խուլ մենչիւնք ետեւէս կը հասնին. անողոք ուրուականն զիս կը հալածէ. ան հերթամ, փախչիմ . . . (մոլեգիլն դուրս կը վազի . . .)

ԽՈՍՐՈՎԻՒՌԻՒՅՏ. Թշուառ կոյս, թշուառ եղբայր . . . (ոսֆ կեղնե Մանեայ քողով գՀռիփսիմէ . . .) Ամենակալ Աստուած, զո՛հս այս ըլլայ քեզ պատարագ ընդունելի եւ առիթ փրկութեան Հայոց աշխարհին . . .

Վկայուհեաց առաջին Սանդխտոյ կուսին ողբերգութիւնը, երկասիրութիւն Պ. Թովմաս Թէրզիեանի, իւր երկրորդ տպագրութիւնը ունեցաւ :

Շուշանկայ դստեր մեծին Վարդանայ եղբերբգութիւնը, Կարենեան պատուելոյ աշխատասիրութիւն, նոյն իսկ սրբունոյն նահատակութեան ի բնիկ հանդիսավայրն, իրենց հայրենի հողոյն վերայ գտնուելով՝ բան զմեզ երջանկագոյն խուռն բազմութեան Հայազգեաց առջև, Թիֆլիզու մէջ, Թատերաբեմի վրայ, ներկայացաւ՝ յետ տպագրութեան :

Այս երկու վկայուհեաց մէջտեղ պարապ մը կար, ինչ որ ազգային պատմութիւնը մեզ նուիրագործածէ, դրուագ մը ոչ ինչ նուագ սիրելոյ կուսի համայն Հայ ազգիս՝ որուն ընդհանրութիւնը և հասարակաց կարծիքը իւր համակրութիւնը և սէրը ցոյց տուած է ի վաղուց հետէ իր օրիորդաց վարժարանաց խիստ շատը անոր հովանաւորութեան ներքև կարգելով՝ դա ինքն սրբունին Հռիփսիմէ :

Հոս գոհութեամբ սրտի կը յիշեմք որ Հայաստանեայց եկեղեցին որ իր սրբոց յիշատակը տարուէ տարի կը տօնէ անխափան նոյն իսկ ազգիս

բաղաբական կենաց դադարման ու ճախող ճգնա-
ժամուց միջոցներ՝ կրցեր է ի հնումն յարուցանել իւր
Գողթան բամբուռահարաց ընտրելագոյններէն մին՝
դրուատելու զսուրբ կոյսն :

Սակայն դարուս բերման համապատասխանելով՝
ազգային կամ օտար երգաբան մը դեռ այդ հրա-
շագեղ կուսին անցքը ի թատեր հանդիսացուցած
չէր :

1866 էն ի վեր մեր բով ունէինք այս որքան գե-
ղեցիկ նոյնչափ դժուարին և ծանր նիւթոյն վրայ
փորձ մը որ նաև առաջինն էր մեր ողբերգական
ասպարիզին մէջ . յաւելլով վրան ինչ որ ժամա-
նակը , փոքր ի շատէ փորձառութիւն և բարեկա-
մաց դիտողութիւնք՝ փոփոխութիւններ և սրբագ-
րութիւններ բերին, ահաւասիկ կը համարձակիմք
զայն ուր ուրեմն տպագրութեամբ՝ ի լոյս ընծայել
ներողամիտ հասարակութեան :

Սանդուխտ , Հռիփսիմէ , Շուշանիկ ազգային
սրբազան պատմութեան մէջ երեք խորհրդաւոր է-
ակներ են: — Սանդուխտ՝ Արտագու դաշտին մեջ՝
Քրիստոնէութեան համար հօրը ձեռօք խողխողեալ,
հոն ուր յետոյ ժամանակաւ կրօնք և ազգութիւն մի-
ացեալ քաջաբար պիտի նահատակուէին ի պաշտպա-
նութիւն հայրենեաց: — Շուշանիկ Վարդն արմատէ
շառաւիղեալ, առաքինի հօր մը արժանաւոր սերունդ,
հիւսիսային Կուր գետոյն եզերքը երթալոց էր, ար-
դէն երկու ազգակից ժողովրդոց Հայկայ և Քարծ-

լոսի եղբորորդոցս՝ Հայոց և Վրաց միութեան կա-
պերը և ևս պնդելու : — Հռիփսիմէ՝ վաղ ժամա-
նակաւ Արայի Գեղեցկի անբիծ արեամբը արա-
տաւորեալ Արարատեան դաշտին մէջ՝ անոր հա-
կապատկեր պիտի հանդիսանայր, առաքինանալով
ընդդէմ տուփոտ ահեղագոր արքային Տրդատայ :

Յիրաւի շատ արուեստ և մեծ հանճար կը պա-
հանջէր նիւթոյն գողտրութիւնը, մեք ջանացինք բստ
կարի հայրենասիրական վառ եռանդեամբ՝ լնուլ
զթերին:

Լուրջ պատմաբանին առջև կրնամք պարզել
պատմական աղբիւրներն՝ Խորենացին և Ագա-
թանգեղոս որոց վրայէն ուշի ուշով հետազօտու-
թեամբ պատմական անցից դիւցազնուհւոյն և բու-
սոյ բարուց ընկերուհեացն՝ ծաղկաքաղ մը բրինք .
առանց իսպառ հրաժարելու թատերգութեան մա-
տուցած արտօնութիւններէն :

Ոճը քնարերգական ըլլալուն պատճառ եղև նոյն
իսկ սրբոց կուսանացն յաշարհէս հրաժարեալ Քրիս-
տոնէական Վէտղայներ կամ խորհրդաւոր (mystique)
վերացեալ էակներ ըլլալին :

Իսկ իմաստասիրական նկատմամբ գործնակա-
նին իջնելով ազգային արդի կացութեան մէջ՝ այս
միայն հարկ կը համարիմք հետևցնել գրութեանս
նիւթէն որ ինչպէս սոքա տկար կուսանք կրցին
իրենց ժամանակին մեծամեծ գոհողութեամբք դա-
րաւոր կուսապաշտութեան խաւարին վրայ կոխել

ու բարձրանալ , մեր ալ կը փափաքիմք և կը մաղ-
թեմք , առանց այդ մեծամեծ զոհողութիւնները պա-
հանջելու ո ևէ անհատէմը , ընդհանուր համազգ-
եացս կողմանէ անխտրաբար՝ զոնէ ժամանակիս
նախապաշարմանց և կանխակալ կարծեաց դէմ
մաքառելու քաջութիւն զորոմն ցորենէն զատելով
ողջամիտ դատողութեամբ՝ մինչև որ մեր աչ-
քերը վերջապէս ազգային միութիւնը արդեամբբ
պսակեալ՝ տեսնէին և փակուէին:

8991

2013

« Ազգային գրադարան

NL0330867

